

Идеите
на фрустрирания ум –
компрометиране
на творчеството

СВѢТЪ
WWW.SVET.BG

ХИМЕРИ, СЪЗДАВАНИ
ЗА АНГЕЛИ

ОДИСЕАС ЕЛИТИС

НОБЕЛОВИТЕ НАГРАДИ –
ПОГЛЕД ОТВЪТРЕ

АСИСТИРАНА
РЕПРОДУКЦИЯ

ЗАТВАРЯНЕ НА КРЪГА
разговор с художничката
ЖЕНЯ АДАМОВА

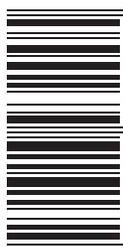
3826 прегръдки

5,00 лв.

0 3

ISSN 1313 - 9320

9 771313 1932005 1

СВЕТЛИНАТА

БР.3/2012

Цветанка Еленкова
**ВЪЗКРЕСЕНИЕ:
ОГЪНЯТ НА ЛЮБОВТА** 4

Калистрат Сангжакоски
**ИДЕИТЕ НА ФРУСТРИРАНИЯ
УМ – КОМПРОМЕТИРАНЕ
НА ТВОРЧЕСТВОТО** 16

Ралица Кръстева
ДРЕСКОД „ШАРЕНО“ 28

ЗАТВАРЯНЕ НА КРЪГА
разговор с художничката
Женя Агамова

Маргарита Друмева
**ХИМЕРИ, СЪЗДАВАНИ
ЗА АНГЕЛИ** 38

48 Маргарита Друмева
**ОДИСЕАС ЕЛИТИС: МИРЪТ
ИЗИСКВА СИЛА ДА ГО ПОНЕСЕШ**

52 Пламен Иванов
**НОБЕЛОВИТЕ НАГРАДИ –
ПОГЛЕД ОТВЪТРЕ**

64 3826 ПРЕГРЪДКИ
разговор
с Диана Вакарелска

78 ПРАВОСЛАВНИЯТ ВЪЗГЛЕД
ЗА ТЕХНОЛОГИЧНО ПОДПОМОГНАТОТО
ЧОВЕШКО ВЪЗПРОИЗВЕЖДАНЕ
(Асистирана репродукция)

Главен редактор
Илиана Александрова

Редакционна колегия
Тодор Кичуков
Андрей Романов
Мариян Стоягинов
Пламен Сивов

Дизайн и предпечат
Гергана Икономова

Разпространение
Венцислав Попиванов

Адрес на редакцията
София 1330
ул. Младежка искра 3
тел./факс: (02) 987 1655
e-mail: svet@pravoslavie.bg

Печат
Мултипринт

В списанието
са използвани снимки на:

Пламен Сивов
Джонатан Дън
Ралица Кръстева
Васил Гунев
Тина Блажева

WWW.SVET.BG

УВОДНИ ДУМИ

ИЛИАНА АЛЕКСАНДРОВА

СВЕТЛИНАТА

Независимо от всички отчаяния на прехода и всички форми на криза през последните години, за повечето българи Великден остава цветен, радостен, най-очакван и вълнуващ празник. В нощта на Възкресение улиците се изпълват с народ. Хората отмятат умората, ежедневните си тревоги и страхове и тръгват към храма.

Много от тях го достигат. Други спират отвън, за да се оставят на нощта, на аромата на игваща пролет, да се смеят и вълнуват незначайно от какво, да крият в шепи свешичката си от вятъра и да чакаат. Да чакаат пасхалния поздрав „Христос Воскресе!“, за да извикат, понякога неочаквано и за себе си, че „Воистину Воскресе!“ – Христос наистина възкръсна!

Защо го правим? Вярваме ли във Възкресението? В какво вярваме изобщо?

Тези въпроси са големи. Ние сме малки хора, каквото и да твърдим. И обикновено не проумяваме докрай нищо; а себе си най-малко. Но на Великден, в тази нощ, която ни тегли навън и облива мрака в душите ни със светлината от олтарите, в тази нощ няма значение какво проумяваме.

„Приидите, примите свет от невечернаго света и прославите Христа, Воскресшаго из мертвых!“ Важно е само, че душите ни попиват светлина, че улиците и домовете са залени от пламъците на свещите ни и че в тази радост, която свършено не зависи от нашите мисли и настроения, можем да прогледнем за смисъла...

И да повярваме, че спасение има. Ако само поускаме.

ВЪЗКРЕ

огънят на любовта

Жертвата на Авраам, Струпецки манастир

БЪЛГАРСКИ ФРЕСКИ

С Е Н И Е :

Цветанка **Еленкова**

Разпятие Христово, Алински манастир

„Отец е любов, която разпва, Синът е разпнатата любов, а Светият дух е кръстът на Любовта, нейната непобедима сила”, произнася митрополит Филарет Московски. Слово, което провокира неподготвения читател с жестокостта на Отческата мисия, на Бащинството, на бащинството въобще и я отнася по някакъв тъждествен начин към една от най-често изографисваните сцени от Стария завет – „Жертвата на Авраам”. Но докато Авраам е подложен на изпитание заради любовта и вярата му към Бога, заради Кого е изпитанието на Бог Отец и защо не спира ръката Си, ако е спрял ръката Авраамова. И ако

това е едно от пророчествата за идването на Спасителя, за което самият Той казва: „Не мислете, че съм дошъл да наруша закона или пророците: не да наруша съм дошъл, а да изпълня.” (Мат. 5-17). Или пък: „...остави сега, защото тъй нам подобава да изпълним всяка правда.” (Мат. 3-15).

Тези въпроси, както и други – например за конусовидната форма на жертвения огън и на ангела-копринена буба (Струпецки манастир), който идва, за да възвести заместването на огнения стълб и ножа с Възкръсващата Светлина, са рамкиращи за темата.

„Разпятие Христово” е нейният цен-

Възкачване на Кръста, Бобошевски манастир

тър – какво всъщност е кръстът, какво е Любовта, която Се разпъва. Не е ли сянката на птицата в гората, която винаги я изпреварва. Или отворената презръдка на майката към детето, което се втурва. Или на любимата, дочакала своя любим. Не е ли най-накрая, но не последно – ръката, с която презръщаш приятел зад гърба или ръката, опъната в леглото, върху която малкият ти син отпуска глава, потъвайки в дълбок сън.

И ако това е Любовта, която Се разпъва – тази крайна екстензия на презръдката, чрез която Христос е искал да обхване целия свят, и Неговият Отец – целия Христос, то то-

гава Разпятието няма много общо с ножа, нито с жестокостта. Но с нежността, с ероса, с живота. Кръстът всъщност представлява безкрайната любов и нежност на Богочовека Христос към Неговото човечество, на Бог Отец към Сина и Неговото човечество. Отец не спира ръката Си, за да се превърне огънят от шипковия храст във Великденска свещ, да се смири любовта, да стане Светлина, която през Небесната пролука осветява цялото битие.

Тази точно любов е провидил и иконописецът от Бобошевски манастир, рисувайки тялото на Спасителя с извивката на осмица с егна всеосветя-

Изцеляване на болните, Сеславски манастир

ваща светлина на светилник, който свети в мрака. В Господа няма зло. Дори, когато проклина, Той всъщност благославя. Така в единствената за България фреска „Проклинане на смоковницата” (Сеславски манастир) от ръката Му се излива светлина, която възкресява празната утроба на дървото. Хвърляйки отблясъци като слънчева пътека по вода. Пътеводна светлина.

Виждаме Христос-Светлина от фреската „Изцеляване на болните” (Сеславски манастир), заобиколен от разслабени, хроми и слепи, където с една триизмерна Троична десница благославя. От приседналото

му тяло, от болезнената гримаса, от грехите струи усещането за прозрачност, сякаш вече е преодолял съпротивлението на този свят. Виждаме Христос-Светлина от фреската „Умиване на нозете” (Алински манастир), очите Му – преливаща синева и възлюбеност като на високопланински езера, на Колесничаря от Делфи. Виждаме Христос-Светлина от фреската „Залавянето на Христос” (Илиянски манастир), където притиснат от тълпата развиделява мрака, подобно на снежна нощ или северно сияние. Виждаме Го във фреската „Бичуване” (Илиянски манастир), вече стълб от светлина, струяща, но

и преминаваща през Него. Една пророческа сцена преди тази на „Слизане в Ага“. Същата от Рождество, Кръщение и Преображение. Виждаме го с блеснал поглед от фреската „Възкачване на кръста“ (Алински манастир), гори и в немошната Си-кеносис (Струпецки манастир), в режеш синхрон от жестове и изражение, защото какво друго е външната проява на вътрешната мотивация, ако не спускане по Светлината. Виждаме го в заслепяващата белина от фреската „Полагане в гроба“ (Беренге), където извитото му повито тяло наподобява копринена

буба, досущ онова в яслата от „Рождество“. Виждаме как грехата му от фреската „Слизане в Ага“ (Сеславски манастир) образува сърце в долния ляв ъгъл, неговото сърце – дар за нас, децата Му (с тялото възкръсват и грехите по начина, по който кръвотечивата се докосва до края на робата Му и бива изцедена, по начина по който след кръщение обличаме нови грехи).

На всички фрески от „Възкресение“) „Слизане в Ага“, Спасителят е хванал Адам и Ева, или само Адам, с един жест

Проклинане на смоковницата, Сеславски манастир

Умиване на нозете, Алински манастир

на майката, която гържи гетето, но не ръка за ръка, а когато я е страх да не го изгуби – неговата ръка в шепата ѝ. По същия начин, по който и Богородица вероятно е гържала Христос преди да избяга в храма. Бащинството на Христос е свързано с майчинството на Богородица и с бащинството на Отец.¹

¹ По повод на Христовото семейство, четем следното „На бащинството на Отец без майка на божествено ниво съответства Богородичното майчинство без баща на човешко ниво и това майчинство е образ на майчинското девство на Църквата“, Павел Евдокимов, Изкуството на иконата, Омофор, София 2011 или „Върховната премъдрост на Христос – Велик архиерей поставя едно до друго правосъдието и милостта и разкрива второто значение на същата тази икона: брака на Агнеца. Богородица, невестата, е образ

И така както Христос се е отскубил, скривайки се в храма, Той отскубва Адам и Ева за Небесното царство. Неслучайно кръстът в другата му ръка (на някои фрески Спасителят гържи свитък, и само на една показва раните на ръцете си – 18 в., НХГ, Крпнта) е с повече от една пресечни греди подобно на Иакововата стълба към небето.

Светлината в стенописите е предадена най-често чрез прозрачност на образа (защото светлото на бялото е прозрачността!) или чрез бели и сиви тонове (често срещани във

на Църквата, а св. Иоан, приятелят на младоженеца.“ (пак там).

фрески като „Кръщение Христово”, „Изкушението на Христос”, „Успение на Пресвета Богородица”). Светлината, проявяваща се в отделните сцени от живота на Христос, всъщност ни сочи пътя към Спасението. Тя, подобно на звездата от Рождество, ни води към яслата на Спасителя, към Възкресението. В българската иконопис светлината силно струи от сюжетите на изцеряване, на умиване на нозете, на мъченията на Христос, понеже „Никой няма любов по-голяма от тая, да положи гушата си за своите приятели” (Иоан. 15:13). Това е светлината, която българските зог-

рафи са явили – на отнемане на болката, на служението и на приемане на болката. Тази именно трансформация от болка на множеството в болка на Единия, от преминаване на болката от хората в Човешкия син се нарича Служене. Служенето е, което ни осветлява и посредством него фреските се наслаждат една в друга, „за да нарисуват формата на Божието име” (Павел Евдокимов).

Христос е Рождествената звезда. Той се ражда Светлина, в земния си път на Богочовек носи светлината, и я явява, за да ни я вмени. Той е еманация на Троичната светли-

Залавянето на Христос, Илиянски манастир

Бичуването на Христос, Илиянски манастир

на – ипостасна, богочовешка и обожена, най-висше изражение на която е Неговото Преображение на Тавор. Христос в човешкия си път повтаря пътя на Своята Рождествена звезда. Той, предвечният и животворящият източник на Светлината я приземява в себе си, за да ни я яви, така както в Стария завет Отец се е явявал под формата на облак или огнен стълб. Светлината на Христос е пътеводната звезда от Новия завет. Огненият стълб и облакът с цялата семиотика на своето предназначение – за правда и нож, са се превърнали в благодатната Светлина от Бъдни вечер, която изпълва докрай гумите на Спасителя: „идете и се научете що значи: „милост искам,

а не жертва”. (Мат. 9:13). Всеосветяващата света милост.

Така в анимационния филм на Хаяо Миядзаки „Подвижният замък на Хоул”², който без да е християнски е пропит с много от тази тематика, се среща една от най-красивите метафори за светлината. Главният ге-

² Наличието на еднакви елементи в различните религии, не е доказателство за съществуването на някакъв праисторически Бог, заимстван и асимилиран по различен начин от различните гео- и културни реалити, а напротив – доказателство за предвечното съществуване на ипостасния Христос. Защото онова, което мозъкът не вижда, душата познава. Например средновековната индийската отшелничка поетеса Махадевиякка завършва всяко свое стихотворение, посветено на Шива, бог на разрушението и смъртта, с метафора, изразяваща светлината: „О, Господарю бял като жасмин.”

Възкачване на Кръста,
Алински манастир

Разпятие Христово, Бобошевски манастир

Полагане в гроба,
Беренге

Слизане в ада, Сеславски манастир

Възкачване на Кръста, Струпецки манастир

рой поема с гланта си падаща звезда, която преглъща, само за да я извади след минута, превърнала се в малко огънче – сърцето му. Светлината, която е смиреният предвечен огън и опложда сърцата ни с душа. Душата, която отгадена на Бога е огън, същият, с който Спасителят е дошъл да

ни кръсти и за когото казва: „Дето е съкровището ви, там ще бъде и сърцето ви“. (Мат. 6:21)

Смирена сивкава светлина на свещта, склопена около фитила на ветхото тяло, над което лумва яркия огън на Възкресението, предаван от ръка на ръка. ■

Идеите
на фрустрирания ум –
компрометиране
на творчеството

Калистрат **Санджакоски**

Творчеството е универсална категория на човешкия напредък и опит. Но, погледнато откъм най-дълбокия си смисъл, творчеството има духовна основа. Човекът не прави, не ражда, не произвежда своя свят – той го открива¹. Процесът на откриване на света се нарича „опит“ на философски език. Творчеството обаче създава нов, духовен свят. Творчеството има функцията да осветява природно детерминирания свят и живот. Всичко е вече казано, но творчеството предлага ново, възвишено, разтърсващо измерение на вече казаното и преживяното. Само творчеството оправдава човешкия опит. То е начин да направим преживяното отново жизнено и свое. Чрез него човекът търси нова идентичност, в която да въплъти своя усет за съдбата и потребността си да надживее „тук и сега“ на своето битие (В. Йеротич). В противен случай художникът би приличал на няма енциклопедия, а неговото творчество – на куп безполезни хартии и мисли.

Ето защо функция и дълг на художника е да обогати своя свят, компилирайки и облагородявайки опита, който е събрал. Опитът трябва да бъде поставен в служба на живота. Опи-

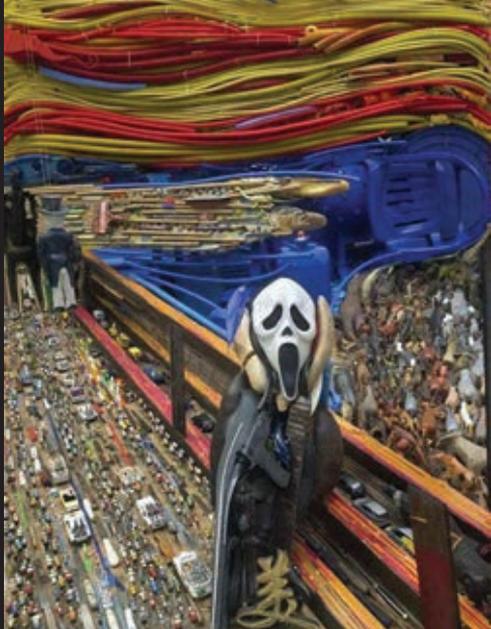
Калистрат Санджакоски е роден през 1990 год. в Струга, Република Македония, в семейството на изтъкнати православни духовници. Духовният и интелектуален климат в семейство Санджакоски играе ключова роля в процеса на формиране на неговата личност. Прадядо му е Високопреподобният архимандрит Калистрат Зографски, игумен на Зографската света обител на Света гора. Завършил е гимназия в родния си град. Дипломира се в Петроградската православна духовна академия в Русия. Автор е на много текстове и научни работи като: „Персонализмът в европейската философия“, „Идеята – обличането на битието в смисъл“, „Релативизмът – геонтологично отношение към смисъла“, „Молитвата за ближните“, „Над самоцелното и утилитарно разбиране на творчеството“ и др.

тът е смесица от духовни и материални знания, които чакат да бъдат въплътени от креативните сили и енергии на човека. Творейки, човекът преработва опита си и създава синтез, който обосновава смисъла и целта и на творчеството, и на опита. В този смисъл творчеството има пророческо призвание. От обекта (природния и социалния свят) и субекта (Бога, ближните и себе си) човекът черпи знание и така създава своеобразен синтез и чрез него се издига към духовните реалности. Творейки, човекът създава нещо изцяло ново от вече познатото. Творчеството е продукт на зрелостта и пълнотата на опита. Творчеството е постоянен синтез на вече познатото и на онова, което тепърва трябва да се опознае и да се обогати. Творчеството произлиза от опита на човека. То е последната гума на човешкия опит. Само таква човешко творчество е

зряло и обосновано. Ето защо опитът предхожда творчеството. Индивидуалното творчество е притежание в по-голяма или по-малка степен на всяка личност. И това е така, защото опитът на всеки човек има фолклорно измерение. С други думи, опитът на всеки човек е идентичен с опита на другите, но различно се възприема и изразява. Художник е всеки, превърнал опита си в живот.

Човешкият опит не бива да се превръща в изложба на смъртта. Художник е само онзи, който е успял да отгатне смисъла на съществуването. Чрез творчеството си художникът обогатява живота си с Онзи, който е Истина. От това, какво отношение гради към живота, зависи дали художникът ще открие нещо ново, дали ще обогати старото, или пък ще унищожи вече създаденото. Искреността, самокритичността, опитът и **погвиът** са основата на творческата

реализация. При липса на искреност, самокритичност и най-вече на подвиг, творчеството става негативна форма и извратена картина. От акт на лъчезарно откриване на Светлината то може да се превърне в акт на общение с мрачните предели на смъртта. Губейки измерението на богочовешкия реализъм, то се докосва до безпътицата и отчаянието, до страната на смъртната сянка и до непреодолимите противоречия на битието.

Тъкмо затова твърдим, без да се страхуваме, че съществува и псевдотворчество. Неговото съдържание се символизира от хаоса. Вярата в Бога изпълва творчеството с една гуша и един дух. Затова фалшификатите и безсмислените отношения, създавани извън Бога, са потенциален извор на грозота. Всъщност, без Бога и извън Бога няма творчество. И доколкото то се проявява, то се

превръща в сложен, но добре консолидиран пакет от относителни ползи и връзки. Целта на творчеството от този вид е да задоволи повърхностно, т.е. моментално душевните потребности на човека с „изпразнена гуша“. Екхибиционистката префиненост и атрактивност са сърцевината на стратегията на псевдохудожника, търсец да привлече вниманието на културните среди. Творчеството, произведено с намерението да стане комерсиален продукт, е онтологически аморфно и оттам безличностно. В този контекст бих посочил най-сериозния проблем на съвременната живопис, познат под името реификация*. Но истинският смисъл на творчеството е съвсем друг. Истинското творчество тика ума към най-тежките въпроси, най-бурните проблеми² и най-вече към въпроса за смисъла на живота. Осмелявам се да твърдя, че истински художник е само онзи, който твори така, че самият процес на творене става за него *conditio sine qua pop* (условие, без което не може). Ще онагледа тезата си с едно свидетелство на великия Рембранд: „Рисувам, защото не мога да не рисувам“.

Поради това, че различаваме в творчеството два акта, за него е характерна следната подялба: **субективно творчество** (самоусъвършенстване, аскеза) и **обективно творчество** (художествено реализиране

на духовния светоглед). Обективно-то творчество *a priori* произлиза от субективното творчество. Може да се каже, че обективното творчество е душата на субективното, което е дух. Например, актьорите могат да се представят като души на духа, който обитава в тях. Те изграждат своето отношение към всичко, движени от собствените състояния на духа. Творчеството е отблясък на душата на човека. То е своеобразен физически и художествен израз на душата. Ако душата има способността да се изкаже, тя го прави най-силно чрез творчеството. Ето защо творчеството е многоизмерно. То е и духовно, и обществено, и научно. То е духовен акт, който произлиза от свободата на човека. Творчеството, което не съдържа споменатите елементи, е приковано към земята, от земята детерминирано и заради това лъжливо.

Псевдотворчеството е груба и добре прикрита имитация на истинското творчество. На езика на изкуството имитацията на истинското твор-

чество, чиито размери граничат с гениалността и светостта, се нарича кич. Кичът се изчерпва с индивидуалния егоизъм и остава погребан завинаги в неговите гробища. Такова творчество от затворен и психологически вид има за основа егоцентризма. Кич-творчеството е основано върху **комплексите** на личността и нейните **фрустрации**. То е плод на разочарованията на псевдохудожника, на неговата неспособност да се реализира като истински творец. Нереализираният художник, воден от **въображението**, страстта и гнева, редуцира свободата на творенето. В неговия случай творбата става зависима от завистта и предубежденията спрямо недостижимата величина на прегпоставената парадигма. В изкуството е познат инфериорният лик на Салиери, символ на фрустрирания и нереализиран художник, спрямо супериорния лик на Моцарт, символ на гениалния и реализиран художник³. „Творчеството“ на художниците, заболели от синдрома на Салиери, не може да доведе до по-висша еманация и свидетелство за горните светове. То не може да разтърси вдъхновено самите основи на душата. Със своята липса на дух то обезкуражава душата и я хвърля в състояние на абсурдност. Салиери е извършител на страшния и срамен чин на евтаназия на истинското изкуство. Негови ревностни съработници стават художниците, изпълнени с омраза, бунт и цинизъм. Техният общ еквивалент е **завистта**.

Изцяло съм съгласен с Бердяев, който казва, че в условията на пагналия свят творчеството става все по-тежко, затъва все по-гълбоко и се подчинява все повече на външната необходимост. То не създава нов живот, а културни продукти с по-голяма или по-малка степен на съвършенство. Но творчеството не е създаване на културни ценности, а разтърсване и вдъхновяване на цялостното човешко битие, насочено към груг, по-висш живот, към ново битие⁴.

Достоевски е на- правил саркасти- чен, но мъдър ана-

лиз на псевдохудожниците: „Това са само приказки на стари теоретици, които отдавна вече са си издали свидетелство за зрялост и са склонни да се възхищават от себе си, да четат лекции на гругите и да прекарват дните си в сладка дрямка“⁵. Отново се срещаме с опита на естетиката и красноречието да пленят човешкия ум. Естетизмът на софистиката е особено изразен в драмата и литературата. Имаме чувството, че духът спи и е забравил своята роля. Всичко се е превърнало в царство на стереотипа. Сякаш се получава огромна концентрация от несвързани и противоречиви идеи. Създават се цялостности от несвързани елементи, които само привидно са логически и естетически издържани, привлекателни, убедител-

ни и фрапантни; „мощни“. Те са несъ- мнено призив, отправен към човека, но това е призив за влизане в романтизма на смъртта и в безполезния чар на *homo stupidus*. Това са същностно празни творения без онтологично измерение.

Ролята на песимизма е очевидна. Но песимизмът е непозволителен елемент на творчеството. Песимизмът разяжда творчеството отвътре.

Завръщането към смисъла е основно условие за съществуването на творчество.

Заради безб- тийността си творчеството е осъдено на из- олация и смърт. Чрез своето

творчество художникът открива душата си. Тъкмо това е една от целите на художественото съзидание. То трябва да предложи изход от душевната пустош. Художникът със своя духовен опит трябва да ни води по пътя на страданието, за да ни доведе до спасение. Художникът играе ролята на будител на заспалата съвест. По този начин той помага да се завърне и към Смисъла.

Завръщането към смисъла е основно условие за съществуването на творчество. Творчеството не е легализация на куртоазната забава, свойствена за кулоарните кръгове. Човекът няма право да превръща творчеството си в сарказъм и погив на всичко. Напротив, творчест-

Вото е другото име на художественя процес на съзидание. В света на творчеството не може да влезе онзи, който се е зазидал в стените на психологичните комплекси. Да, човешкият опит се нуждае от сериозен критичен подход. Но критиката остава адекватна доколкото не преминава в твърдоглавост и свадливост. Художникът, сведен само до интуитивно преживяване на духовността, никога няма да познае докрай смисъла на творчеството. А в такъв случай ще се отворят бездънни простори за злоупотреба с него. Творчеството е израз на желанието на човека да излезе от природата, в която се е самоограничил. Творчеството е борба със своята природа (Н. Бердяев). Но това не е борба със себе си, а борба за издигане над себе си. Природата на тази борба носи отпечатъка на всяка отделна личност.

Личностните белези на творчеството го освобождават от всякакъв схематичен израз. Творчеството е своеобразен букет от идеи, които не могат да се детерминират веществено. Те просто извират от бездънните дълбини на човешкия дух. А човешкият дух има божествени измерения. Оттук произлиза тезата, че творчеството е възможно само доколкото е свободно от всякаква детерминация. Чрез духовния опит в творчеството се открива, че „аз“, субектът, е изначално по-висок от

„не-аз“, от обекта. Но същевременно творчеството е обратно на егоцентризма, който е забрава, но не на себе си, а на онава, което е над теб. Творческото гело не е отражение на собственото ни несъвършенство. То е насоченост към преображението на света, към новото небе и новата земя, които човекът трябва да приеме. Творчеството ни най-малко не е обсебеност от себе си, то винаги е излизане от себе си. Защото обсебеността от себе си потиска, а излизането освобождава⁶.

Може ли творецът да продължи сътворението на света, след като творчеството се компрометира с капризите и предразсъбъците на хора с безличен, непозволително впечатлителен и фантазен настрой или на хора, чиято надутоост е надутоостта на безбройните, бездарни и празнословни „активисти“, които са си въобразили, че са гении?⁷ Без Бога и без света нашето творчество може моментално да се срине до гръзка комедия и ироничен плач.

Най-съвременната тенденция на модерните художници по света е обсебеността им от моралната корозия и сектантското показване само на злото в света. Занимават се със злото, без да навлязат и без да усвоят

Изложба на модерното изкуство в център „Жорж Помпигу“, Париж

смисъла на борбата с него. Струва им се, че злото е алфа и омега в процеса на създаването. Злото, агресията и психозата са единствените предмети, които възбуждат ужас и насладен трепет. Художникът от този вид най-често гради аналитично и описателно-художествено отношение към злото и греха. Прави изображение на злото и при това сякаш предполага, че животът и творчеството са обусловени от него. В гушата на възприемачия се поражда двоумение. От една страна се появява въпросът: какъв е смисълът да се показва само злото и дали не е това своеобразен мазохизъм? И от друга: ако се представят само антиестетичните измерения на злото, не означава ли това, че авторът не е изградил зряло отношение към злото и само се е забил безпомощно в безсмисления кръг на протеста? Или, най-малкото, че авторът е

бил привлечен и омагьосан от ужаса на злото и в името на добронамереността и филантропията манипулира с двусмислието и въображението? Това самият автор никога не обяснява и не доказва, защото разколнически е изхвърлил доброто от творческия процес. Творчеството не трябва да се свежда до голо естетско описание на живота и неговите проблеми. Това не е творчество, а художествен анализ или критика. При тези условия се губи поуката и диалектичният принцип на живота стагнира в една полуонтологична точка. Получава се агностицизъм по отношение на онтологията на живота. При тези обстоятелства творбата е осъдена на едноизмерност, монизъм и вкаменияване. Всеки здрав човек знае онтологичните последици от присъствието на злото. Но малцина могат да дадат убедителен и твърд отговор;

Изложба на модерното изкуство в център „Жорж Помпиду“, Париж

малцина успяват да разбудят душата на човека. Художникът е човек, който е способен чрез творческото си дело да създаде духовен ефект, който ще даде на душата сила и енергия в борбата със злото. Без таква жизненопотребно и душеполезно разбиране на творчеството можем с право да кажем, че се прави промоция на злото и безсмислието, или че творчеството има комерсиален, изхранващ и стоков смисъл. Доброто е основа на творчеството и затова е скандално и абсурдно да се изхвърля от структурата на творчеството. Творчество без базовата роля на доброто се превръща в противоречив и двусмис-

лен продукт. Доброто определя онтологията на творчеството. Винаги, когато доброто и вечното са цел на творчеството, то е подготвено да води борба със злото и да свидетелства за истинския живот.

Стана практика художникът да твори, без да внася живот в своето произведение. След това възприемащият остава объркан, а творбата се възприема или като апология на злото и параноята, или като творение с чисто естетски и куртоазни измерения. Художникът не трябва да си позволява ролята на неутрален и пасивен анализатор, който не озарява с живот своите произведения.

Такъв творец няма сили да навлезе в онтологията на живота и се предава на злобното и разрушително въображение. В този случай логично е да се признае, че има криза на ценностите. Лесно е да се определи изворът на спонтанната и всеобща ликвидация. Сега е ясно защо и в творчеството се получава ликвидация на ценностите. Не трябва да се допуска „кастриране“ на злото в творчеството, но целта на творчеството е да разобличи и преобрази злото. Злото е инструмент, чрез който се стига до покаяние и добро. Творчеството е самооправдание и креативна диалектика на доброто. За това все повече

вярвам, че между гумите „талант“ и „художник“ не може да се поставя знак за еднаквост. Та-

лантът не е аеробен, безпочвен. Той трябва се храни със Светия Дух. Да си талантлив и при това безпочвен, значи да си талантлив на къси разстояния.

Безполезно е усилието на художника да създава творчество, което гаси абсолютната ценност на живота и води до загуба на метафизична ценност. Дали с това може да се оправдае самото име творчество? При една nihilистична пропаганда творчеството изобщо не съществува. Най-близкото обяснение за това идва от израза „антитруг“. Художникът,

застъпник на бестиялния протест, отлично чувства и съзнава, че може, но не иска да се откаже от илюзорната си позиция, която го определя като център на универсума⁸. Това заключение може да се илюстрира с изказването на Ненаг Йолдески, млад стружки творец, който изрази общочовешката си жажда и глад за светлина: „Бях жаген за светлина“. Тази общочовешка потребност от светлина се основава върху учението на свети Йоан Богослов за човека като изтъкано от светлина битие. От устата на Ненаг Йолдески проговори изначалният човек. Парадоксът на

Ненаг Йолдески е в това, че той не престава да слави смъртта, въпреки изповяданата си жажда за свет-

лина. За мен истинският Йолдески е онзи, който се бори за живота и слави живота. Този Йолдески ми е мил. Чувствам го като брат. Но повикът за одухотворяване на творчеството е чут – поне засега – от малцина, а разбран от още по-малко. По инерция старият и овехтял човек, изхабен от греха си, продължава да се дави в калта на истинските гадости, представяйки това като честност и смелост (Достоевски).

Това е така, защото се получава прескачане към обективното

Да си талантлив и при това безпочвен, значи да си талантлив на къси разстояния

творчество за сметка на субективното. Субективното, което е духовно, а заедно с това и реално, е занемарено. Поради това обективното творчество остава без своята онтологична основа. Второто, което е символично и което е израз и гуша на първото, демонстрира своето мъртвило. Съдържанието не е на нивото на творческите потребности, защото изоставя онова, което се нарича позитивна ценност. Безполезният труд пък е своеобразен културен мазохизъм. Художникът е отчуждил сърцето си от своята същност. С това той девалвира творчеството си. Творчеството е израз на поривите на сърцето, защото тъкмо сърцето

е обиталище на всички съзнателни действия на душата. Ето защо човешкото сърце е по-дълбоко от всичко друго – „кой би го познал?“ (Йер. 17:9). В него се ражда решителността на човека да извърши една или друга постъпка, в него обитават разнообразните стремежи и желания; то е обиталище на волята и нейните желания: „и насочих сърцето си...“ (Екл. 1:13)⁹.

Субективното творчество е творчество в дълбините на сърцето. Това значи, че художникът най-първо трябва да изгради творчески собствена си личност. Художникът трябва да се самоизгради духовно. Чайковски в едно свое писмо казва,

Изложба на модерното изкуство в център „Жорж Помпиду“, Париж

че след всеки свой шедевър се е молел със сълзи Богу да му даде смирение, за да не се възгордее, защото делото му принадлежи на Бога, а не на Чайковски. С това той е надмогнал суетата си. Суетата неизбежно заробва личността на художника, давайки лъжливо и компрометиращо свое възприятие. Оттук гениалното творчество е качествен продукт на духовната гуша, който е израз на възвишеността на личността. А обективното творчество произлиза от сърцето, което е намерило своя истински смисъл, което се е одухотворило и е открило смисъла на света. Според В. Йеротич, без Христос и Неговия призив за свобода ще се лишим не само от истинския мотив на творчеството, но и от смисъла на живота, създавайки без дух или по-точно без Светия Дух, но без полза, а за погубен на света и на самите нас¹⁰. За жалост (не мога да се убедя в обратното), нашият художник плаща гениалността си – според думите на Сергей Булгаков – скъпо и прескъпо с това, че започва да презира своето предишно себеотрицание, което толкова тежко и мъчно се удава на грешното и себелюбиво сърце човешко.

Спи духовното сърце на приземения художник. Но не са изчезнали художниците, които приемат истинския живот сериозно и радостно, със сърдеч-

но чувство – тъкмо тези хора не си позволяват да заспят и да загремят в самовъзхвала. Животът, който се е разбудил и започнал да избухва като жив ручей, няма да спре. Самоупоеността ще отмине бързо и колкото по-силна е била тази самоупоеност, толкова по-голямо ще бъде истинското отрезвяване¹¹.

¹ Georgije Florovski, Metafizicki preduslovi utopizma, Beograd, 1991, 8 стр.

* Превръщане на художествената творба в стока.

² F. M. Dostoevski, Dostoevski kao mislilac 3, Dnevnik pisca 1876, Beograd, 1981, 125 стр.

³ Повече за това вж. в: Сергей Булгаков, Тихие думы. YMCA-Press, Paris, 1976, 63-70 стр.

⁴ Николай Берђаев, Самоспознаја, Нови Сад, 1987, 257 стр.

⁵ F. M. Dostoevski, Dostoevski kao mislilac 3, Dnevnik pisca 1876, Beograd, 1981, 306 стр.

⁶ Николай Берђаев, Самоспознаја, Нови Сад, 1987, 253 стр.

⁷ F. M. Dostoevski, Dostoevski kao mislilac 2, Dnevnik pisca 1873, Beograd, 1981, 222 стр.

⁸ Давид Перовић, Пројаве хришћанског етоса у домостроју спасења, кроз личност, и у богословљу, Београд, 2001, 56 стр.

⁹ Павле Флоренски, Стуб и тврђава истине, книга друга, Београд, 1998, 385-389 стр.

¹⁰ Владета Јеротић, Хришћанство и психолошки проблеми човека, Београд, 1997, 74 стр.

¹¹ F. M. Dostoevski, Dostoevski kao mislilac 2, Dnevnik pisca 1873, Beograd, 1981, 307 стр.

Текстът се публикува със съкращения. Цялата статия ще бъде публикувана в сайта pravoslavie.bg

Превод: Андрей Романов

Дрескод Шарено

Ралица **Кръстева**

Затваряне на кръга

разговор с художничката
Женя Агамова

Когато преди няколко години се запознах с Женя, първата ми мисъл беше – морско конче. С много вода в очите и светлина в погледа, тя е изящна и лека не само на външен вид, но и в начина, по който общува с останалите. Затова не се изненадах, когато разбрах, че е родена до морето. Не се изненадах и че е талантлива – вече бях чула за това. Изненадах се колко много хора го признават. Керамиките и платната ѝ са фини и ненаатрапчиви като самата нея, и приличат на нещо, което би могъл да намериш на морското дъно край любимия ѝ Бургас. Ако те изразяват мечтите и желанията ѝ – с удоволствие бих помечтала заедно с нея. Ако са израз на нейния вътрешен свят – мога да кажа само, че от сърце ѝ завидвам.

*Да се
търкулнеш
напред и да не
спиращ да се
движиш...*

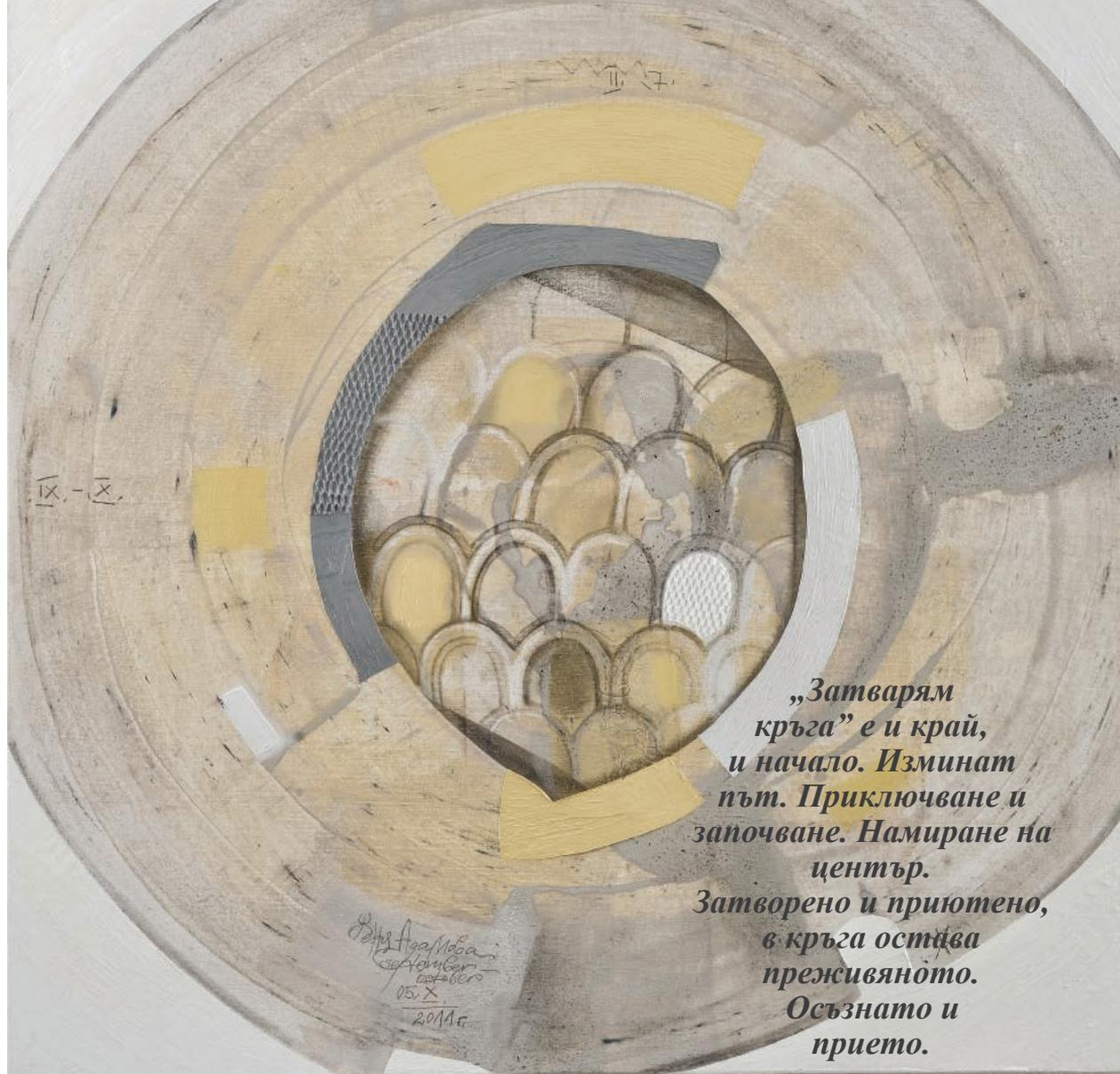

Женя Агамова е родена в град Бургас през 1977 г. През 2001 г. се дипломира с магистърска степен в Националната Художествена Академия в специалност „Порцелан и стъкло“. Става член на групата на бургаските художници през 2003 г. В периода 2001-2011 г. участва в множество изложби, организирани от дружеството, както в родния ѝ град, така и в страната. Участва в две издания на биеналето „Приятелите на морето“ в Бургас, през 2010 г. – в V издание на биенале на малките форми в Плевен. През 2001 г. е сред участниците в „Cite Internationales Des Artes“. През 2003 г. се включва в обща изложба на съюза на българските дизайнери. През 2007, 2008 и 2010 г. участва в „Формат 30/30“ в галерия „Астри“, а през 2011 г. – в „Creative Inside“ в галерия „Теста“. Открива първата си самостоятелна изложба през 2007 г. в галерия „Неси“ в Бургас, където показва пластика и живопис. На следващата година отново гостува в същата галерия. През 2011 г. пак там представя и третата си самостоятелна изложба „Затварям кръга„. В София изложбата гостува на галерия „Теста“, където Женя работи като галерист от 2003 г. досега.

„Затварям кръга“ първата ти самостоятелна изложба ли е?

Всъщност е четвъртата ми самостоятелна изложба, но е първа в София. Предишните ми изложби се случиха в моя роден град – Бургас, в галерия „Неси“. Работя с тях отгавна и някак си се чувствам много спокойна, имаме прекрасна връзка, самата галерия е много симпатична и модерна. Любопитна съм тук в София как ще се случат нещата и много се вълнувам.

*„Затварям
кръга” е и край,
и начало. Изминат
път. Приключване и
започване. Намиране на
център.
Затворено и приютено,
в кръга остава
преживяното.
Осъзнато и
прието.*

*Д-р Ада Моба
септември
2011 г.*

Работите, които представяш сега, първо си показала в Бургас и разбрах, че са били посрещнати много добре.

За моя радост това е абсолютно вярно. Бургас обича своите автори. Винаги, когато представиш нещо ново, то предизвиква голям интерес. Ясно е, че вкъщи и стените помагат, но ще да кажа, че съм щастлива от

отношението и от начина, по който беше откликнато на работата ми. Там бяха и много мои учители още от гимназията – усещането, че си ги накарал да се гордеят с теб, е незаменимо. Връзката с мястото, откъдето съм тръгнала, е важна за мен, затова със сигурност ще продължавам не само да се връщам там, но и ще продължавам да правя изложби.

Как се подготвяш за изложба?

Често участвам в общи изложби, но тогава нещата са по-лесни, защото имаш конкретно зададена тема и представяш две-три работи. Когато решиш да направиш самостоятелна изложба, тоест да ангажираш публиката изцяло със себе си, трябва да положиш и доста повече усилия, и да разпределиш времето си прецизно. При мен, обаче, нещата не се получават точно така. Свикнала съм първо да си запазвам дата за изложбата, да речем с една година напред, за да съм спокойна, че имам достатъчно време да обмисля и подготвя всичко внимателно. Но по ред причини – заради ангажименти или пътувания, почти винаги става така, че в последните месеци преди изложбата ми се налага – много експедитивно – да свърша цялата работа. Общо взето при мен почти всичко се случва в последния момент, все още не съм успяла да овладеея това, въпреки

че много ми се иска. Натоварващо е и всеки път си обещавам, че ще започна отрано, но не го правя.

Винаги започвам работа с някакъв вътрешен страх, настоящата изложба не беше изключение. Бялото платно може да бъде много плашещо. Но от момента, в който успях да преодолеем този страх, видях как цялата ми къща се изпълни с платна, които буквално се появяваха едно след друго и зазвучаха в един глас. Този много специален момент е невероятен. Когато в главата ми нещата си намерят мястото, ставам много пъргава. По принцип съм доста критична към работите си, знам кога нещо се е получило добре и кога не, не се самозалъгам. Този път с радост мога да кажа, че съм доволна от крайния резултат – дори още работейки, знаех, че съм намерила верния тон. Хубаво е също и когато имаш приятели, които да помогнат. Държа да спомена името на Силвия Чанева –

талантлив колега и голям приятел. Керамиките, които показвам сега, изпалих в нейното ателие, защото аз самата нямам такава, работя вкъщи. Важно е, според мен, да се благодари на хората, които подават ръка, защото реално ти ангажираш и тяхното време, освен това на практика ние всъщност сме конкуренти за вниманието на публиката.

Имаш ли предпочитания в работата?

Аз май съм госта любопитна, освен това имам нужда от разнообразие – обичам да сменям материали, форми и техники. По принцип всеки материал дава различна свобода и различен начин да изразиш себе си. Харесва ми да работя с хартия, много обичам рисунката, линията, различните тонове. Обичам и живопис, но и до ден днешен не успявам да се отпусна, така както ми се иска, и да работя с много цвят, да съм ярка и шарена. Не съм шарена.

В картините си като че ли бягам от цвета. Те са много красиви и нежни, и много мои, но при тях съм по-пестелива и плаха. Харесвам много различни стилове, възхищавам се на колегите, които са активни, контрастни и силни, но аз не съм такава, или поне в момента не изпитвам нужда да съм такава. Сега предпочитам да се приютявам в по-скоро топли и монохромни гами – те ме изразяват на-добре за момента. Като че ли най-силна и истинска се чувствавам, когато работя с глина и правя пластични, триизмерни обекти.

Търсиш ли съзнателно вдъхновение, или то те намира?

И двете. Нормално е да се интересуваш и да се впечатляваш от конкретни неща, съвсем естествено е да събираш информация от къде ли не – от срещите с приятели и думите, които си казвате, понякога случка или дори една разходка в града може да ти даде гостатъчно добър

повод да започнеш нещо. Обичам да си купувам каталози с репродукции или фотографии. Всеки път докато се ровя в тях, отново и отново си давам сметка как всичко, което се случва в изкуството въобще, не е задължително да е неவிждано, нечувано и грандиозно, за да ти каже нещо и да те провокира. Това, което за последната изложба много ме „на-

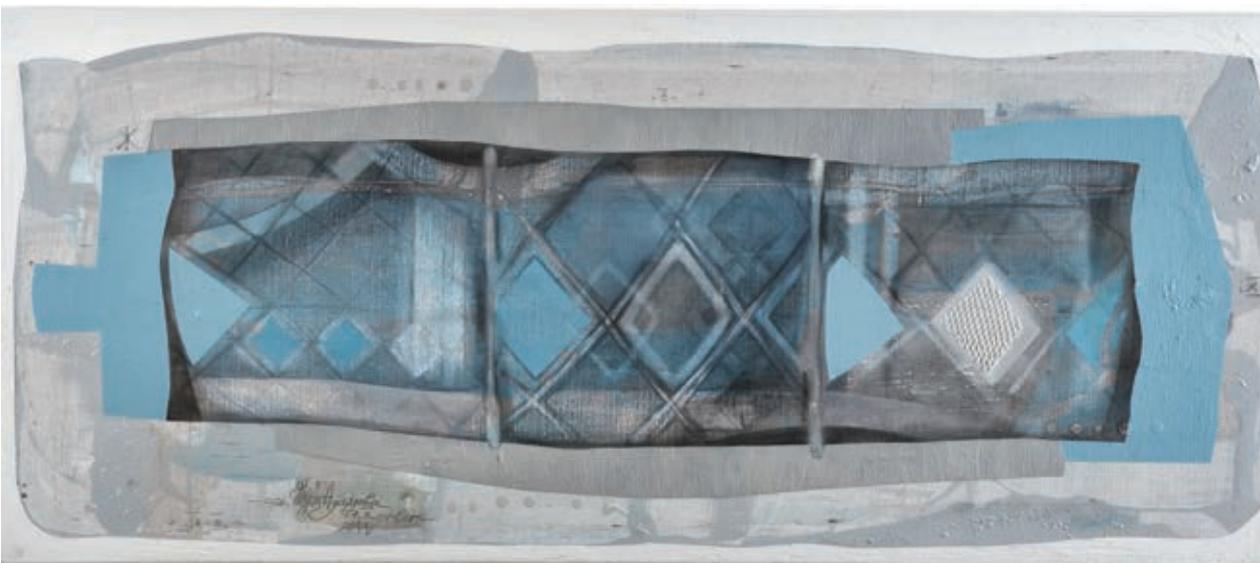
систи”, беше един сайт с фотографии на стари текстили от Африка и Азия. Изключително красиви и графични, макар че повечето от тях бяха раздърпани, дори обгорени на места и толкова „несъвършени”. Те ми подсказаха посоката – докато ги разглеждах, си помислих – искам това, което ще направя да е нещо семпло, стегнато, чисто и да носи спокойствие.

Имаш ли любими автори?

Обичам страшно различни като мислене и като начин на изразяване артисти. Казвам артисти, защото вярвам, че ние сме точно това, независимо дали работим керамика, живопис, графика, фотография или каквото и да било друго. Не смятам за правилно да се ограничаваме в строго определени рамки. Така че, доста противоречиви са нещата, които харесвам. Когато нечия работа е силна и искрена, не е важно дали е авангардна, модерна или класическа. Мисля си, че покрай работата си тук, в галерия „Теста“, се научих да разпознавам и оценявам качествена творба, без значение в каква посока е направена. Още повече, че много от колегите имат вече достатъчно извървян път зад гърба си, а ние можем само да сме благодарни за шанса да се докоснем и да се учим от тях. Примерите не са малко за щастие – Милко Божков, Стоян Цанев, Михаил Лалов и много,

много други, невъзможно е да спомена всичките. Младите колеги също упорстват, макар че за никого не е тайна колко трудно и бавно се случват нещата тук. Важното е, че тези хора ги има, че са край нас и не спират да работят.

В по-общ план харесвам много портретна и черно-бяла фотография, мога да се изгубя, разглеждайки такива албуми. Прекланям се пред таланта на Густав Климт. Бях още в гимназията, когато ми подариха негов албум и аз просто се влюбих в работите му. Разкошен, лиричен, красив и с цветовете, и с линиите си – невероятен. Обожавам и ранните рисунки на Пикасо. Покъсните му работи от кубистичния период, са великолепни, разбира се, но за мен той е преди всичко гениален „рисувач“ – пестелив на цветовете и прекрасен. Съвсем наскоро почина един изключителен майстор – испанецът Антъни Тапиес. Много символичен и странен, работи върху огромни

платна и формати, с огромен замах и чистота. Той затвърди убеждението ми, че качествените неща никога не са просто някаква хрумка или мода. Нито един символ, линия или дори точица върху платното не са случайни и те всъщност са стъпки от нечий път, всяка от които си има своята история. Винаги ще има работи и творци, на които ще се възхищаваш, които ще те поведат в твоите работи, но важното и ценното е техният талант да ти помогне да си бъдеш теб самият и да си истински. А това, което аз самата искам е много просто – когато някой погледне моите работи, те да му донесат спокойствие и настроение, което да е хармонично, а не натоварващо. Искане ми се нещата ми да са леки и спокойни – да присъстват, но не да се натрапват.

Питала ли си се какви са хората, които си купуват твои неща?

Любопитно ми е, разбира се. Благодарение на работата си като галерист имам възможността да срещна очи в очи някои от тези хора. Не мога, а не смятам и за редно да натрапвам работите си. Когато някой се спре пред нещо мое, казвам че аз съм го направила, само ако прояви интерес кой е авторът. Реакциите на хората в тези моменти са много интересни, атмосферата веднага се променя, дори по този повод се създава приятелство, които продължават и до днес. Няма как да не си любопитен при кого отиват нещата, които правиш. Затова винаги е вълнуващо, когато можеш да видиш и да разговаряш с този някой, още повече, че тогава той всъщност спира да е просто някой, а става твой близък по необясним начин, дори и да не го срещнеш повече.

Лесно ли се разделяш с това, което правиш?

Определено да – след като завърша една работа, тя престава да е моя, в моя се превръща следващата. И когато това, на което аз съм дала начало, намери своя финал, а защо не и своето ново начало при човека, който го е купил – тогава аз съм щастлива.

Можеш ли, без много да се замисляш, да изброиш нещата, които обичаш?

Обичам да си говоря с кучета, особено с уличните. Знам, че може да звучи шантаво, обаче е така.

Обичам водата, късметлиѝка съм, че съм родена край вода..

Обичам миризмата на чисто, обичам миризмата на любимото ми море, миризмата на трева и на пролетните цветя – тези гето трябва да си напъхаш цялото лице под листенцата им, за да усетиш аромата.

Обичам да съм на път, обичам да се разхождам и да си слушам музика.

Обичам шоколад, и обичам да прекалявам с него.

Обичам да снимам, и то не общи планове, а гребните детайли. Малките неща са толкова прекрасни и ми носят много радост.

Обичам, когато някой непознат ми се усмихне без определена причина или повод, просто еѝ така.

Кой е и какъв е кръгът, който затваряш?

Кръгът, който затварям е пътят, който извървах през последната година – емоциите, срещите, всичко онова, което трябва да ми се случи. Пътят, който имаш да извървиш винаги си е твоят път, не можеш да избягаш от него, не можеш да го излъжеш. Дори и да се опиташ да се отклониш напред, назад или встрани, в един момент осъзнаваш, че си се върнал съвсем на същото място. Да затвориш кръга за мен е да повярваш, че точно това е мястото, на което трябва да бъдеш. Да затвориш кръга означава също да се научиш да приемаш нещата, които ти се случват по пътя, добри или лоши, да ги приемеш и да ги оставиш назад, за да можеш да продължиш. Да се търкулнеш напред и да не спиращ да се движиш – това е силата на кръга и красотата му.

A flock of cranes is flying across a clear, light blue sky. The cranes are silhouetted against the sky, with their long necks and legs extended. They are scattered across the frame, with some in the foreground and others further away. The overall mood is serene and majestic.

ХИМЕРИ, СЪЗДАВАНИ ЗА АНГЕЛИ

ИМПРЕСИЯ
по ОДИСЕАС ЕЛИТИС

Маргарита Друмева

Когато се взирам в очите на „златистоореолните сияния“ и „се откъсвам от тежестта си, тъй както от греха си се откъсвам“, настава друго време – на дълбинните морета, големите гълъби и големите чувства. Пристигат от Егея кораби, теглени от гувите мистрали. Водата, сричайки тече, повеи през сърцето на върбата. Сенчести течения, игра на светлината и на водите лудата игра – в платната отразяват мелодия Любовна и пътуването неизменно. Кипариси, които хвърлят сянка, руслото на Времето е друго, оголено от земни грижи. Птичето на младото момиче капчица море в окоето слага и нагоре се възнася. Никои не оплаква славея. Кратери подготвят своите чувства. Неразкаяна ръка когато затъжи в косите, „аз на възел се превръщах от тъга“ и „нека нищо да не си отива, нека нищо да не идва“, само сънища... Светът, навикнал на тъга, и гръдта, която всичко иска да презърне, с пулса на пръстта и водните часовници, сънуват своя бряг.

„За да се чувствам винаги на друго място, макар да се навеждам тук“...

Миризма на влажна пръст в душите – там светът се надява, там човекът се надява да е човек, без никаква съдба. Звездите поглъщат изповеди, чувство на кристал при раждането на жасмините, нощ е. Оредели птичи покриви, треперещи струни, за душа жадуваща смокиня, изгорялата ръка, която в нищичко не вярва, се протяга към небето, за да пусне пак издънки. Скръбта, голяма като кораб, ще преобърне на ръката ми чертите. За да избягаме от свадите на времето, едно е нужно само – с небесната лопата едно загребване от ясното небе да ни дари с най-сигурния миг на борда.

„Главите си намираме във дланите на Бога”.

Светлината пак ще слезе в доверчивите горички, кога и кой го беше казал: „животът трябва да намери една монета все пак”... И „добър ден, поточе мое, сам съм”... Добър ден,

мое „двойно аз”, поспри го изворите на смеха. Младостта изстрелва с лък химерите, създавани за ангели. Девойките, които газят малките слова, се смеят. Щом любовта не е, какво е любовта тогава? Щастливата лодка над страстите. Макар да зная в Любовта да влизам като Пълнолуние, отвсякъде, пристанището, фарът и веслата, прозорецът наведен и вятърът с ръка протегната - да го отвори, завъртат се във кръг и във мълчание. Защото рано е във този свят за тебе и за мене да говоря. Защото бродят още сенки, зверове неопитомени и е рано в светлите скали да се превърнем. Коя е пещерата тук, сега, а може би е редно гругояче да попитам - коя е крепостта от вкаменени камъни, която във сърцето се спотаива?

„За да мога сред презрението да запазя своя образ”.

Открийте на човека светлите кули, сабята на Орион, големите ръце, разтворени в безкрая, полето още неожънато, яйцето, гъсеницата, таралежът морски и шафранът. Каменни стълби от другата страна на Светкавицата. Свят с изгладени гупли. Слънчево гърво.

„Ела за да разстелем светлината“.

Ден като сърце, ген като жена и ген като родина. Неизличимата носталгия преде в урока по пиано образи на скупчени гърва и вълноломи, слизания и изкачвания. Когато Бог го няма, настъпва тишината и най-лошото. Отзвук от войната и напред към светлината, като Исус Христос и всички влюбени. Една огромна Църква е Времето, с плачещи светци. Някой броди пак, водите под нозете стават сребърни, и гуми сребърни викат и плачат, а езикът, на който говорят, азбука няма. Но кой разчита тази писменост? И кой се взира в стенописа на Родината? Любов да бъде вместо Всичките пожари.

„Душата ми търсеше Фар и Проповедник“.

Защото слънцето гълбае вътре в мен с оста си и в гърбавите лабиринти иде този, който наистина бях отпреди много векове – Суровият сред огъня, Неизсеченият от небето. С гласа на гърветата и с прибоя на вълните говори и сочи света, написан в

утробата – прочети и опитай, и бори се... Всеки със своите оръжия, каза. И Седемте Секири, изтръгнати силом отгоре, като седем османски орди завладяват Ираклион. Добродетелта с четирите си прави ъгъла затваря града и строи чешми от мрамор, в бяло и с куполи от розово, и вятърните мелници, и гълбарниците, пълни с любов. Историята познава черквата, познава и ножовете.

„Мирът изисква сили да го понесеш“.

И в малкия огромен свят, изпълнен с каменни коне и гърбави дelfини, с нещо малко от гушата в глината, лястовиците прелитат като гуми над маслинени гървчета. Изтича светлина през пръстите, там горе до самотното гърво – приятел, семето се пръска като гъжг по хиляди хектари пустош. И беше първа пустошта, затова и първа беше наречена. Душата в Незначителното влиза надълбоко, за да търси вечни образи сред мълниците: бялото до абсолютното налягане, на черното Надеждата до сълзи, Радостта до крайно отчаяние. Тънки са всички възета, с които се спуска гушата из Книгите, там, дето има Невинност и сътворение от глина и синьо; там, дето има копнеж и милувка по тялото сред зеленото на тревите.

„Кое е добро? И кое – зло?“

Като стрелка човекът се върти по

тялото на циферблата и търси своята точка, дето го безкрайност е безсмъртен и в нея съществува. Гласът на бухал приближава през нощта, ликът обратен в светлината се изкачва. И Бог приготви Кухините в тялото човешко:

„Кухината на Смъртта за идващия Младенец;

кухината на Убийството за Справедливия Съд;

кухината на жертвата за Равнодействието въздание;

кухината на Душата за отговорността към Другия”...

Какво ли е светец да те роди и да разцепи света ти по диагонал?... Сричка по сричка душата си сричаш. После

идват Другите и не може Те без Теб, нито Ти без Тях. Ще трябва да нагмогнеш над Суровоядците и Грубияните на Водата, които са облечени в черни грехи и говорят просешки език. Животът се сдобива с острие и пада гръм над островите на Егея. Колони тръгват – походът към фронта, напред, натам, където няма делници и празници. Някой сменя името на Злото, вече го наричат Орис и Съдба. Но как да напредваш с това, което се нарича Проклятие, макар да му казваме Мъгла или Облак? Ръми, по пътищата вълн и вътре във душата. Съвсем отрано светът опозна гласовете стогодишни. Черна гъга погочите на Богородица.

„И милосърдията на нощта изследвах, както аскетът своя Бог”.

Измерват Радостта – не е гостатъчна, малко насекомо е тя, стъпкано на земята, малко насекомо, затворено в камък. Какъв ужасен гар е камъкът, ужасяващо изображение на собствения лик, с тежка брадва издялкан, с горчив калем изчертан. Изяжда Времето материята, плътта се свършва и остава само дух:

„От гнева на мъртвите се бойте и от статуите на скалите!”

Сред грохота на бездните, сред моя звезден хаос, с препасани оръжия, върви самичък и дните си събира, за да намери Другия. Но нямаше го Другия, нямаше я Другата, и тръгва сам, без маска. Дали е по-дълбока от вика раната от ножа, дали е по на почит от кръвта неправдата, на ближните ръцете от ръцете на приятеля? Превзета и разграбена е крепостта човешка в дните на война. Какви оръжия са силни тогава, ако не Неопетненият разсъдък? С него да градим отново къщи. И няма радост, няма скръб, няма нищо, а житото, което сам посял си, сам си го пожънал.

„Само този, който се бори с мрака в душата си, ще има утре свой дял под слънцето!”

Има едни, определени за херингата и халвата, те все към херингата и халвата ще се връщат. Има и други – с безкрайни тефтери. Трети, които постилат легла, но не ги притежават – и с тях е същото. Ония, които имат жени и ниви, и болка в душата си, и мъки в изгнание или сред падащите снаряжи, все към тях ще се връщат.

Можеш да изгубиш всичко, само сърдечните работи няма начин да се изгубят. За тях работят всички скърби на света, и изгнанието, и снарядите, и който трябва да намери съкровищата на сърдечните работи, ще ги намери.

„Една само лястовица и е ценна пролетта”.

Хиляди мъртви трябва – за Колелетата. И за да гоиде слънцето пак, трябва много труг. Народите вдигат планините на рамо, а над тях – неопалената къпина. И не човешка ръка я подпали, и не човек говори сред нея. Лице в лице говори с мъжа, чиито основни тръгват от планината, и той остава жив.

„Боже мой, Първомайсторе, ти ли си ме вградил сред планините?”

Пристигат в гревната земя на светлината враговете, преоблечени като приятели. А с тях пристигат и Мъгреца, и Заселника, и Геометъра; Покорствата и Силата. Издигат стряха, но не гревната светлина се подслонява под нея. Бродят по земята, но чужда остава тя на петите им. Вдигат пристанища, кули и вили, но мисълта им е чужда на гревната мярка. И даровете им чужди – уж дарове, пък само оръжия, и желязо, и огън.

„Това е той – вечно невидимият наш Юга!”

Има един – „прокуденият от паза-рищата на века”. Сам срещу всички. Не знае как да печели от сълзи и няма терзания като другите. Всички

скърбят, той слънце носи. Всички се смеят, а той казва: това е Идеята! Всички се радват на мир, а той вади нож. Той е просто един „тъкач на съзвездия”. Цимбал, цимбал е. Големият Чужденец се смее. И стреля в главата на оня, който иска и може да промени света.

„В това време големият часовник на ангелите беше точно дванайсет”.

И тъмни стават прозорците, народът гладува. Но още не се е съюзила мъстта с огъня и само една е ръката, която може да напише с боя по стени-те: „хляб и свобода”. Не чуват спящите почукването на вратата. Черни дни идат, и ония с черните ризи идат. Кръстопътища без изход, бесилката унизява гървесата, безветрие в оризищата на съня. Молитва към вятъра – старец брадат, ключар на древните стари морета, молитва за бърз делфин – да е гръцки, в единайстения час да дойде, да промени смисъла на мъченичеството. Нека се въздигна с лазура небесен и там да царувам!

„Синове Човешки, от какво да се страхувам”?

Идеите са острови, храмовете – с форма на небе. Момичета красиви с грозде между зъбите, светец мак сред развалините. Ястребът връща вика на агнето, което преди векове е разкъсал. Мнозина влизат не през вратата, а прескачат от другата, черни ризи носят Чужденците. Душата проскързва в зъбите, както обувките в чакъла. След тях вървят ония, които притежават благата и знаят

своята изгода от всичко. Носят желязо и огън, обути със сандалите на измамата. Затворена е вратата на овчата кошара. И повеждат народа, който носи в джобовете разни неща с остри върхове и наточени остриета. Един връз друг вървят, не познават човека до тях, не познават брат си, баща си и вдигат ръка един срещу друг. Вятърът броди в недостроените къщи, сред овъзлените камъни и труповете на убитите. И силом отварят овчата кошара, а отвътре не се чува гласа на агнето, само вика му, когато го положат под ножа.

„И ще преминат времена на неправди многобройни”.

Ще преминат времена, когато назовават Греха – Добродетел, в църквите така му казват и го благославят. Ъглите на небесата са обрасли в паяжини. Ще заговори тогава Поетът, изгнанник в своето си столетие и ще каже какво вижда: горделивите някога народи, предадени на осата и киселеца; и Седемте Секири, разцепващи във въздуха бюстове на Императори и Генерали; търговците, които събират печалбата от своите трупове; взаимната връзка между скритите значения.

„Господи, повика ме и как да си отида”?

Приижда бурята, родена от разума човешки, ще помете паяжините по ъглите на небето. Потомците забиват рало по неплодната земя. Наситени са от война и Жангармеристът, и Военният Съдия. Ветровете се развързват и Големите военни кораби на Любовта ще дигат

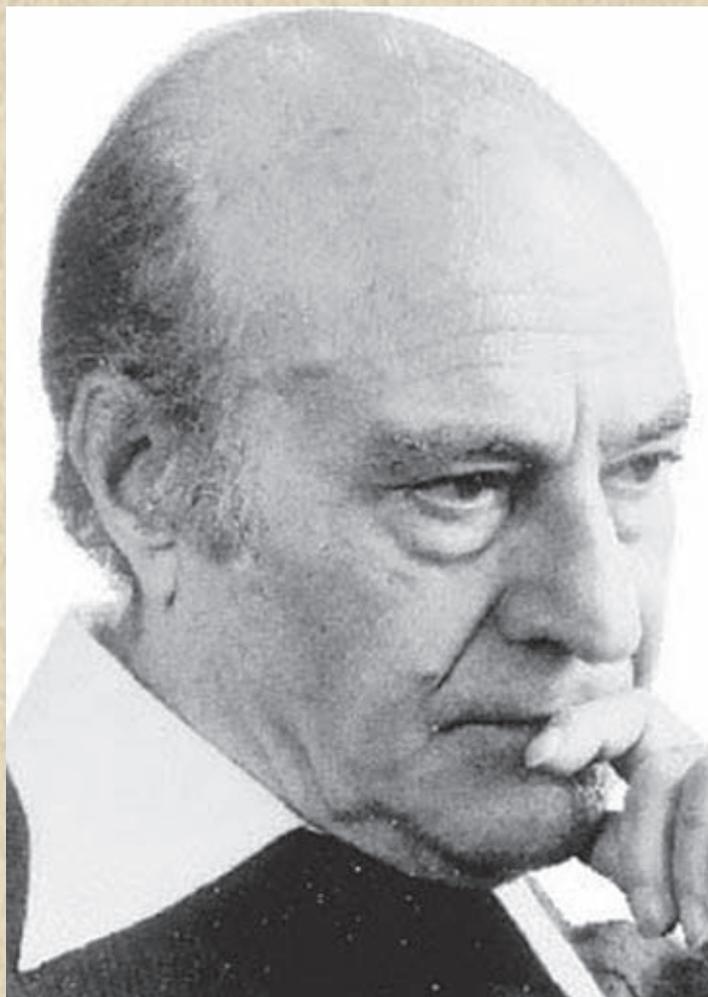

гнат знамената си. Ще настане революцията на Цветята. Острието на желязото ръждява, земята се очиства от облаците тежки, Блажените ливади се откриват. Мечтите ще получат своето отмъщение. Предателски слова, страдания, плесници, ножове с острие ръждясало – в мирти и финикови клонки се превръщат, в повеи и незалязващи птици. И всички викат: Осанна за идващия!

*„Към страна далечна и безгрешна,
към страна без бръчки сега съм потеглил“.*

„Достойни са светлината и първата изсечена в камък човешка молитва, и на животното силата, теглеща слънцето; растението, което запя, за да гоиде генят“. И на камбаната вятърът златосборец, и конникът, който отива във залеза, и другият конник, на кола набил времето на разрухата. Достоен е горчивият самотен и изгубен Ти. Достойна е неволната сълза, ръката, която се връща от ужасното убийство и съзнава кой е наистина висшия свят, кое е „сега“, кое е „во веки“. Достойна е платената цена!

„Сега и во веки достойно ест!“

*Одисеас Елитис
(02.11.1911– 18.03.1996) –
Нобелов лауреат за
литература през 1979 г.*

Одисеас Елитис: МИРЪТ ИЗИСКВА СИЛА ДА ГО ПОНЕСЕШ

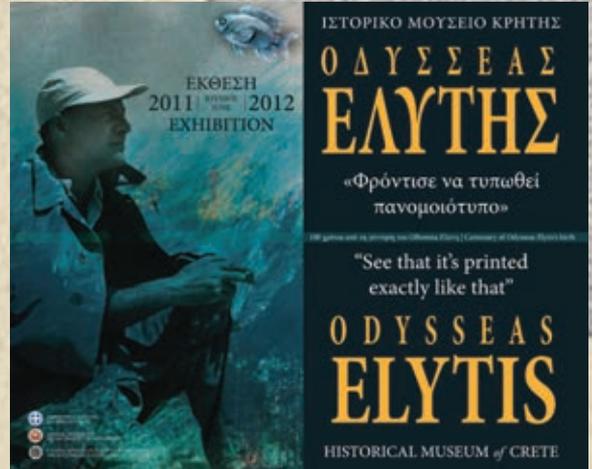
Маргарита **Друмева**

Одисеас Елитис (на гр. Οδυσσεάς Ελύτης) е роден на 2 ноември 1911 г. В град Ираклион на остров Крит, най-малкото шесто дете в заможното семейство на Панайоти Аленугелис и Мария Врана от Митилини на о. Лесбос. Детството си прекарва в четене и влага парите си в книги и списания. Частното училище Макри, после Трета гимназия, начинът, по който се преподава, не могат да удовлетворят гуха му. Биографите му говорят за болест, която го приковава на легло за известно време, но всяко зло за добро – книгите се превръщат в онази друга паралелна реалност, в която той съществува пълноценно.

Когато Одисеас е на шест годишна възраст, семейството му се премества в Атина, където момчето завършва основното и средното си образование. През 1923-та пътуват в Италия, Швейцария, Германия и Югославия, а в периода от 1930 до 1935 г. бъдещият поет учи право в Юридическия факултет на Университета в Атина.

Едва 20 годишен, Одисеас е привлечен от поезията на Пол Елюар, Пиер Жан Жуве и зараждащия се сюрреализъм. Тогава самият той започва да пише поезия, като заменя комерсиалната фамилия Аленугелис с псевдонима „Елитис“: от Ελλάς (Гърция), ελπίδα (Надежда), ελευθερία (свобода) и Елена (Helen, олицетворение на красотата), една наставка посочва националността на гръцкия му произход.

Чете Кавафис и Калви, изучава гревната лирическа поезия. През този

период се запознава с Андreas Ембрикос, който изнася лекции за сюрреализма в Атинския университет. Между двамата се поражда гружба, която продължава цял живот и която тогава го въвежда в литературни кръгове като този на „Нов литературен поглед“ („Νέα Γράμματα“)– списание, което печата предимно поезия (включително Георгиос Сеферис, предводителят на новото поколение в гръцката литература).

Именно там са публикувани първите му стихове през 1935 г. Появяването му на литературната сцена е прието благосклонно, доколкото Одисеас Елитис съчетава асоциативността на сюрреалистичната школа със специфичното гръцко звучене. По-късно поетът ще каже:

„Аз никога не съм бил ортодоксален сюрреалист. Сюрреализмът е само школа за поезия, чиято цел е духовното здраве и която се противопоставя на модното тогава на Запад рационалистическо течение“.

Във всеки случай неговата оригинална поетична форма подпомага да се сложи началото на нова ера в гръцката поезия и загатва последвалите реформи в литературата след края на Втората световна война.

Бидейки грък отначало докрай, самият Елитис казва: „Съществуват национални особености, способни да обогатят световния дух“. Като гръцки поет той продължава съществуващата вече 25 столетия литературна гръцка традиция. В ранното си творчество поетът е чужд на отчаянието и скръбта, характерни за Сеферис например.

Първата му издадена книга със стихове „Ориентации“ („Προσανατολισμοί“, 1939 г.) е определена от критика Георгиос Теотокас като „тайнствено разсъмване край Егея“. Преведена е на български от Марин Жечев и Михаил Берберов.

Поезията му се корени в античната традиция, която се стреми да изобрази идеалния свят – и то във време, когато в Гърция влизат войските на Мусолини.

По време на Гръко-италианската война (1940-1941 г.) поетът носи паго̀ни на младши лейтенант и воюва в Албания. Въпреки това той продължава да пише и да публикува спорадично стихове и есета. През 1943 г. Елитис пише „Героична и траурна песен за загиналия подпоручик в Албания“ („Ἄσμα ἠρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας“).

Това е дълга поема, като симфония, в която поетът използва сюрреалистични асоциации и която се превръща в нещо като поетически талисман на гръцките младежи в суровото военно време.

„Висшата поезия не е нито оптимистична, нито песимистична. Тя по-скоро представлява едно трето състояние на духа. онова, при което противоположностите престават да съществуват. Така поезията прилича на самата природа, която не е нито добра, нито лоша, просто съществува.“

След Втората световна война Огусеас Елитис работи в Националното радио (1945-46 г.) в Атина, а през следващите 2 години печата статии и обзори на литературни теми в „Ежедневен вестник“. През 1948 г. поетът заминава за Париж, където в продължение на 4 години изучава литература в Сорбоната и се увлича от изобразителното изкуство.

Печата множество статии в списание „Ентусиазъм“ („Verve“), включително и чисто изкуствоведчески – за редица френски художници като Пабло Пикасо, Анри Матис, Алберто

Джакомети, Шагал и гр. Запознава се с Брътон, Елюар, Цара и други бивши и все още активни сюрреалисти.

От Париж Огисеас Елитис предприема пътуване до Швейцария, Англия, Италия и Испания. През 1948 г. той е представител на Гърция на международните срещи в Женева, през 1949г. – на учредителния конгрес на Международния съюз на критиците в Париж.

Завръща се в Гърция през 1953 г. и за втори път става програмен директор на гръцкото национално радио. По-късно става член на Административния съвет на гръцкия национален театър и на Консултативния комитет на гръцката национална туристическа организация на Атина фестивал.

През 1959г. излиза от печат книгата „Достойно ест“ („Το Ἀξιόν Εστί“), за която Огисеас Елитис получава Нобеловата награда за литература през 1979 г.

Пише я дълго – от 1948 до 1959 г. Поемата представлява духовна автобиография в стихове и проза, близка по форма на литургията в гръцката православна църква.

Изградена е на основата на фолклорни мотиви и православни химни и псалми. Автобиографичната сюжетна нишка надскача личностното възприятие и се превръща в своеобразна биография на гръцкия народ, който се бори за своята независимост.

„Достойно ест“ се определя от критиката като етап в развитието на

новата гръцка поезия. Поетът не е вече просто едно чувствително същество, което пее за своите болки, а „прорицател или жрец, но непокорен“.

По-късно Микис Теодоракис ще напише музика върху „Достойно ест“ – своеобразна оратория, химн, чиито стихове се пеят от всички гърци.

Поемата „Достойно ест“ е преведена на български език от Цветана Паницу и Владимир Левчев и е издадена през 1987 г. от издателство „Народна култура“.

Сборникът със стихове „Угризенията на небето“ („Ἐξῆ καὶ μίᾱ τῦψεις γιὰ τὸν οὐρανὸ“) излиза през 1960г. За тази книга Огисеас Елитис е удостоен с първата Държавна награда за поезия. Впоследствие излизат още стихосбирки, в които присъстват и интимната лирика, и стихове, засягащи обществени проблеми, но винаги изпълнени с вечния копнеж на човека към светлината.

През 1961г. Огисеас Елитис пъту-

ва до САЩ за 4 месеца, по покана на Държавния департамент, а на следващата година – до Съветския съюз. През 1962 г. – в Рим, а през 1965 г. поетът посещава България. Същата година Елитис е удостоен с наградата „Феникс“.

До 1968 г. е член на Административния съвет на гръцкия национална театър. Междувременно активно участва в протестите срещу военния преврат, който доведе до падането на гръцкото правителство и създаването на военна диктатура (1967 г.)

Одисеас Елитис е автор и на поредица от есета, в които изразява своите теоретични и философски идеи, встрани от „тържищата на долара, инфлацията, партийните сделки“. През 1973 г. той написва сборника „Открити карти“ („Ανοιχτά Χαρτιά“) и „Художникът Теофилос“ („Ο ζωγράφος Θεόφιλος“).

„Липсата на фантазия превръща човека в инвалид на действителността. И нека си говорят практичните хора, които един ден оставят живота, без даже да го докоснат. Те са два пъти неграмотни.“

В продължение на много години Одисеас Елитис пише поемата „Мария Нефели“ („Μαρία Νεφέλη“, 1978), построена като монолог на момиче, олицетворяващ размислите на освободеното младо поколение. Поемата е публикувана през 1978 г. и се отличава от другите му произведения по това, че в нея е запечатан реален житейски опит.

След „Достойно ест“ Елитис среща една млада дама и у него „изведнъж се появява желание да напише нещо съвсем друго“. Поемата придобива широка популярност, особено в средите на тези, чиято гледна точка отразява Мария.

Критиката оценява поемата за нейното поетическо богатство и актуалност. „В този оригинален, динамичен и впечатляващ колаж намериха отражение и драматичното страдание и трагикомедията, надеждата и пошлостта на нашето агресивно и абсурдно десетилетие“.

До 1978 г. Одисеас Елитис издава общо 12 книги с поезия, а 1979 година е знаменателна за поета – тогава той получава Нобеловата награда за философската поема „Достойно ест“. Речта му пред Шведската академия на церемонията по връчването на наградата е озаглавена „Куп суров материал“.

В нея той казва, че това е голяма чест не само за него, но и за „моята страна, която заема малко място в пространството, но е безбрежна с пределите си във времето“. Финалният акорд на речта звучи така:

„Не е достатъчно да мечтаем със стихове. Това е малко. Не е нужно да говорим непрекъснато за политика. Това е прекалено. В дълбоката си същност материалният свят представлява просто куп суров материал. От това, дали сме добри или лоши архитекти, ще зависи крайният резултат. Раят или Агът, които ще изградим. Ако поезията предоставя някакво уверение, и то в убого време, то е именно това: че въпреки всичко нашата съдба е в собствените ни ръце“.

Одисеас Елитис е също художник и преводач. Превежда поезията на Елюар, Лотреамон, Рембо (Елитис го поставя на първо място сред европейските поети изобщо), Пиер-Жан Жув, Унгарети, Лорка, Маяковски.

В периода от 1980 до 1995 г. Одисеас Елитис продължава активната си издателска дейност – 5 поетични и 4 книги с есета. В 1990 г. излиза книгата му „Частен път,“ („Ιδιωτική Οδός“) с авторски рисунки и колажи, посветена на неговата спътница през последните години от живота му – Юлиета Илиопулу.

„Стигнах дотам, да мечтая за човека да настъпят един нови Велики пости, при които той да се въздържа от всички плодове на злободневието и да се прехранва единствено и само с основополагащите понятия за нещата и тяхната метафизическа проекция“.

Последната му книга „2 X 7“ излиза в годината на смъртта му (1996). Това са кратки поетични есета върху творци и произведения от различни изкуства.

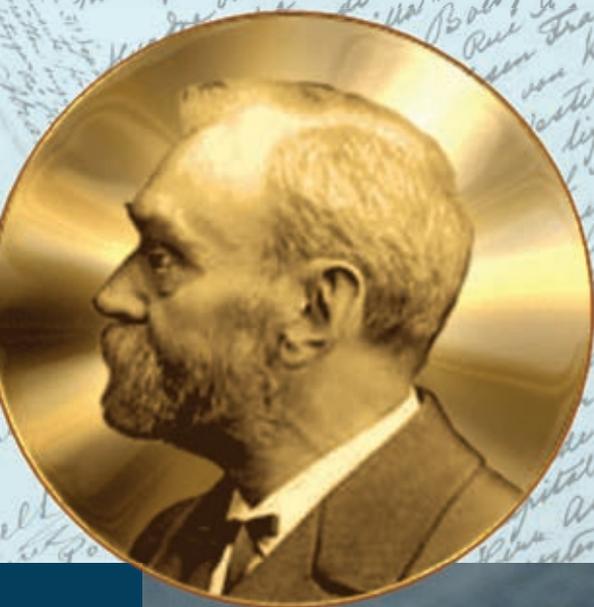

Богатото творчество на Одисеас Елитис продължава да се превежда на всички езици. Малко преди смъртта да го споходи през 1996 г., той се среща за последно с българския преводач Стефан Гечев, който събира голяма част от преводите си на гръцки поети, включително и Елитис, в трилогията на двуезично издание, спонсорирано от посолството на република Гърция в България.

В град Митилини на остров Лесбос и досега се пази къщата му край морето в традиционен гръцки стил. На негово име е наречено международното летище на острова. А когато гръците чуят името Одисеас Елитис, стават прави. Защото помнят човека, който говореше със същите гуми, които са използвали Сафо и Пиндар, но по свой начин, приспособени към характера на времето.

„Говоря в името на светлината и на чистотата. С тях израснах, те бяха моето училище. Всичките ми усилия в поезията имаха за цел да превърна физическата светлина в духовна. Да достигна такава чиста прозрачност, че човек да може да види чак до сърцето на действителността.“

Одисеас Елитис умира от инфаркт на 18 март 1996 година.

Нобеловите награди – поглед отвътре

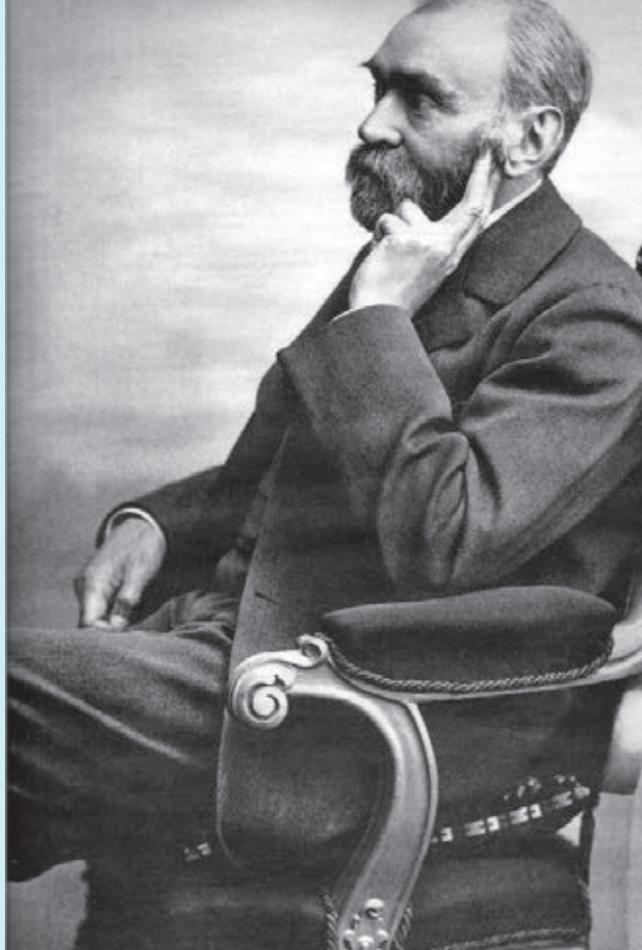
Интересни факти и курיוзи

Пламен Иванов

В нашето съвремие сме свидетели на всевъзможни отличия и премии за заслуги на знаменити и не толкова популярни личности, организации или колективи. За най-различни достижения специални комисии присъждат своите почетни знаци и съпровождащите ги материални награди, за да стимулират развитието на знания, умения и таланти у всеки. Никой не би могъл да селектира всички призове по гаген признак, защото винаги ще изпусне някое отличие, не толкова популярно или значимо.

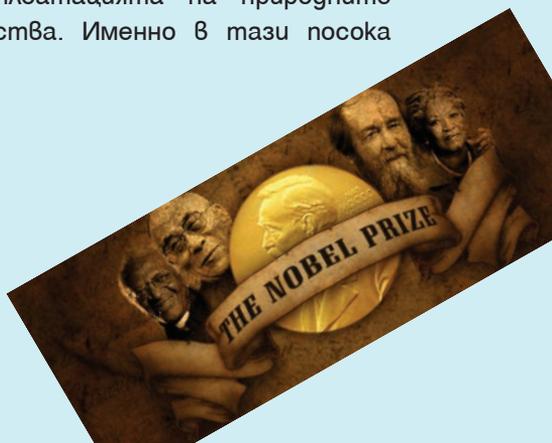
Емблематичен пример за награди в световно измерение за XX и XXI век, присъждани в няколко обществени направления, са Нобеловите награди. Тяхната история е особено интересна, макар и на места изпълнена с противоречия и куриози. Въпреки това Нобеловите награди за своето 110-годишно съществуване са се превърнали в добър пример за отличаване на най-добрите научноизследователски и обществени достижения в пет основни направления: физика, химия, медицина и физиология, литература и мир. През 1968 г. към тях се добавя още едно – икономика.

Противоречията и куриозите съпътстват Нобеловите награди още с идеята за тяхното създаване. Днес безспорно ги свързваме с името на Алфред Нобел, но малцина от нас знаят защо. Преди всичко Алфред Бернхард Нобел е шведски химик, инженер и предприемач. За неговото време обаче не е достатъчно да имаш тър-

Алфред Нобел

говски нюх или да си просто добър в своята сфера. Това е време на бърз научен и социален прогрес, време, в което всеки ген се коват постулатите на съвременните науки, полагат се стабилните основи на научно-техническия прогрес, овладяването и експлоатацията на природните богатства. Именно в тази посока

Нобел прави своето „злополучно“ откритие – той изобретява динамита и не само това – пуска го в серийно производство. И ако днес всички свързваме тази личност с едноименните призове, помпозни церемонии и рекордните наградни фондове, то неговите съвременници са го свързвали с конкретна фирмена марка, изписана върху огромни търговски пратки: „NOBELS EXTRADYNAMIT“.

Да създадеш най-мощното разрушително средство за своето време, се оказва зловеща съдба за един честен и добронамерен човек. Затова, верен на своите принципи Алфред Нобел, преживявайки шока от разрушителните измерения на своето изобретение, не се възползва от натрупаното богатство, а го дарява във фонд за учредяване на награди за хора, които чрез своите открития и постижения служат на чове-

чеството. Така през 1895 г. в Шведско-норвежкия клуб в Париж Нобел подписва своето завещание, с което дарява 94 % от своите печалби, което възлиза на 560 млн. долара. Тези средства са инвестирани във фондове и ценни книжа, а лихвите от тях се натрупват в наградния фонд на едноименните призове.

Това се явява неговият реванш за злополучното му откритие. Точно 5 години след смъртта на Нобел на 10 декември 1901 г. са раздадени и първите награди. Традицията повелява те да се връчват минимум веднъж на пет години на живи хора и на не повече от трима души в категория. Въпреки това изключения съществуват. Така например наградата за мир е връчвана на цели организации като Червения кръст (Червения кръст и червения полумесец), Лекари без граници и др. За връчването на призовете грижа имат няколко комисии. Първата е излъчена от Шведската кралска академия на

науките и дава наградите за физика и химия; комисия на Каролинския медицинско-хирургически институт в Стокхолм награждава номинираните за физиология и медицина; комисия на Шведската академия по литература връчва литературните отличия, а 5-членен комитет, избран от норвежкия парламент – за укрепването на мира. Учредената през 1968 г. награда за икономически науки се финансира и връчва от Шведската национална банка.

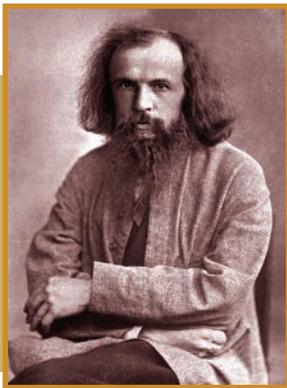

И ако за някои информацията кога и къде се връчват наградите е просто суха статистика, то неминуемо по-голям интерес представлява това какво всъщност се връчва. Нобеловата награда се състои от златен медал с лика на Алфред Нобел, диплома и парична премия, която постоянно увеличава своя размер. През 2011 г. сумата в една категория достига 1,5 млн. долара, а самият награден фонд („капиталът” на наградите) превишава 450 млн. долара. Много от нобелистите, особено в категорията Награда за мир, гаряват своите парични премии за благотворителни цели.

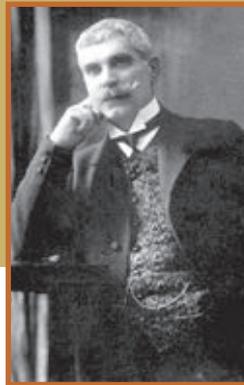
До днес са раздадени 840 индивидуални награди и са отличени повече от 20 организации. Най-младият нобелов лауреат е едва на 25 години – Уилям Лорънс Браз. Той е австралийски физик, който през 1915 година заедно с баща си Уилям Хенри Браз получават Нобелова награда за физика. Изследвайки различни кристали с помощта на рентгенови лъчи, двамата учени установяват закона за дифракция на рентгеновите лъчи в кристали, наречен по-късно на тяхно име. Най-възрастният нобелов лауреат е Леонид Хурвиц, който през 2007 г. получава приза на 90-годишна възраст. Той заедно с Ерик Маскин и Роджър Майърсън, са носители на отличието в направление икономика за тяхната „Теория за икономическите механизми”. Това доказва, че никога не е твърде рано, нито твърде късно човек да направи своето откритие и да получи международно признание.

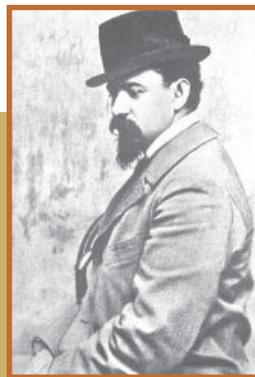
Не можем да подминем и „семејните” нобелови награди. Безспорен фаворит в това отношение е фамилията Кюри. Пиер и Мария Кюри са лауреати за физика през 1903 г. за изключителните заслуги в съвместните им изследвания на радиационните явления. Мария Кюри е повторно отличена през 1911 г. с награда в направление химия за откриването на елементите радий и полоний. Семејната линия не спира до тук. Тяхната дъщеря Ирен Кюри и нейният съпруг Фредерик-Жолио Кюри са отличени през 1935 г. в направление химия за техния синтез на нови радиоактивни елементи. През 1947 г. за откритието на хормоните на предния дял на хипофизата, тяхната структура и функция са отличени семејство Карл и Герт Кори. Списъкът се допълва и от шест двойки бащи и синове, допринесли със своите открития в различни научни направления.

Дмитрий Менделеев

Иван Вазов

Пенчо Славейков

За съжаление и тук, както навсякъде, съществуват неприятни и спорни ситуации, в които личният елемент взема превес над професионалния и принципния. Нобеловият комитет невинаги съумява да отличи най-достойните сред учените. Парадоксален пример в това отношение откриваме в категория химия. Днес никой не може да си представи тази точна наука без Периодичната система на химическите елементи. Нейният откривател Дмитрий Менделеев обаче се разминава с престижното отличие. Въпреки че е номиниран през 1906 г., Шведската кралска академия не му присъжда отличието. Това се дължи на влиянието на химика Сванте Арениус, нобелист по химия от 1903 г. Неговата теория на електролитната дисоциация е обект на критики от страна на Менделеев. Руският учен умира на следващата година и така не се озовава между призворите.

Подобни са и обстоятелствата, поради които българин все още не е носител на Нобелова награда. Началото на търсенето на български нобелист поставя шведския учен и поет акад. Алфред Йенсен. Като преводач на български произведения той се за-

познава с изтъкнати писатели като Иван Вазов и Пейо Яворов, а с Пенчо Славейков поддържа близки отношения. За номинация за 1912 г. председателят на БАН Иван Гешов предлага Иван Вазов, но проф. Иван Шишманов тогава отклонява поканата да напише мотивирано мнение, „преди да сме що-годе сигурни, че предложението ни ще бъде взето във внимание”. В същата година акад. Йенсен не само предлага Пенчо Славейков, но и сам го представя пред Шведската академия по литература с превода си на „Кървава песен”. След като прави задълбочена обосновка до комисията по номиниране, предлага да бъде присъдена на българския поет наградата за 1912 г. (В това време Славейков живее в изгнание в Италия, а от българска страна никой не написва мотивирано изложение до комисията.). За Йенсен Пенчо Славейков е „безспорно голям поет, при когото може да се констатира наличието на поетичен шедьовър („Кървава песен”)”. Поради скорошната смърт на поета неговата номинация не е разгледана от комисията.

Възможността Иван Вазов да бъде

номиниран отново се появява през 1916 г. Тогава той е предложен от проф. Иван Шишманов, но наградата отива при Вернер фон Хайденщам, шведски поет, белетрист и историк. Застъпник за Вазов е докладчикът на комитета акад. Йенсен, който през 1895 г. превежда на шведски романа „Под игото“. Той е изпратен специално от Нобеловата фондация в България за срещи с представители на БАН и с групата на д-р К. Кръстев. В спомените си проф. Шишманов отбелязва: „Мечтата на Вазова от години насам беше да получи Нобеловата премия за литература (още преди смъртта на Пенча Славейкова). Моли ме да пиша Йенсену“... А на 13 декември 1916 г. в скоби: „Когато Йенсен беше тук, той ми призна, че Кръстев често му бил говорил против Вазова“... Не сме ли сами виновни, щом сме си имали противници в България?

Литературната ни история познава и други предложения и номинации за Нобелова награда за литература. Така например Елисавета Багряна, Йордан Радичков, Антон Дончев преминават различни етапи от номинирането, но също не получават очакваното при-

знание. Въпреки това те имат своето заслужено място в българската литературна класика.

България все пак е дала нещо на Нобеловите награди, и то в направление литература. През 1905 г. в Русе е роден Елиас Канети, нобелов лауреат за литература за 1981 г. „Спасеният език. Историята на една младост“ е първият том на неговата автобиографична поредица, която довежда до номинирането на писателя. В първата част авторът разказва за ранните си години и спомените си от родния град Русе, наричан от него Русчук. Канети започва с думите: „Русчук, в голното течение на Дунава, където съм се родил, беше чудесен град за едно дете и ако кажа, че той беше в България, давам непълна представа за него, тъй като там живееха хора от най-различен произход и само за един ден можеха да се чуят седем или осем езика.“ Описани са родната къща, както и магазинът на гядо му. Автентичната сграда е запазена и може да се види днес на улица „Славянска“ 12 в Русе. Ето как България е вдъхновила един писател по пътя му към високото литературно отличие.

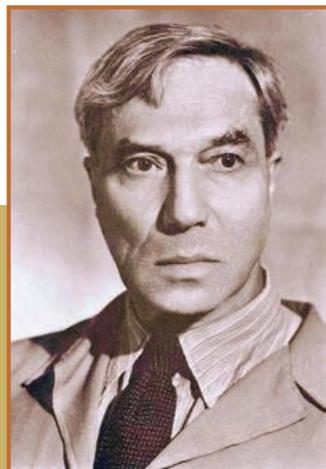
Друг интересен факт около Нобеловите награди е, че информацията за номинациите, както и обсъжданията на кандидатурите, се пази в тайна в продължение на 50 години след обявяването на крайните резултати. Така наскоро бяха разсекретени архивните данни за периода 1901-1950 г. и в официалния сайт на наградите бе качен списъкът на лицата, чиито кан-

дигатури са издигани, но не са били удостоени. Измежду номинираните особено впечатление правят имената на Адолф Хитлер, Йосиф Сталин, Бенито Мусолини и груги диктатори и военнопредстѣпници. Парадоксално, но факт, е, че в годината на избухването на Втората световна война (1939 г.) Адолф Хитлер е предложен за Нобелова награда за мир от един от членовете на шведския парламент. Съветският диктатор Йосиф Сталин пък е номиниран на два пъти за Нобелова награда. Името му присъства в списъците през 1946 и през 1948 г., но кандидатурата му е много бързо отхвърлена.

За любителите на идеята за световна еврейска конспирация Нобеловите награди също предлагат богат материал. Оказва се, че около 20 % от всички носители на международното отличие са или евреи, или с еврейски корени. (Евреите съставляват около 0,2 % от населението на земята). Първият нобелов лауреат от еврейски произход е Адолф фон Байер, който през 1905 г. получава приз в направление химия за приноса му в развитието на органичната химия и химичната промишленост. Най-възрастният, отличен на 90 години, лауреат Леонид Хурвиц, когото споменахме по-рано, е също с еврейско потекло. Нобеловите призъори Ели Визел (литература, 1986 г.) и Уолтър Кон (химия, 1998 г.) са евреи, оцелели от концентрационните лагери по време на Втората световна война. Рита Леви-Монталчини е най-възрастният жив нобелов лауреат и

първата в историята на наградите минала 100-годишна възраст. Борис Пастернак пък е първият, който под външен натиск е принуден да се откаже от своя нобелов приз.

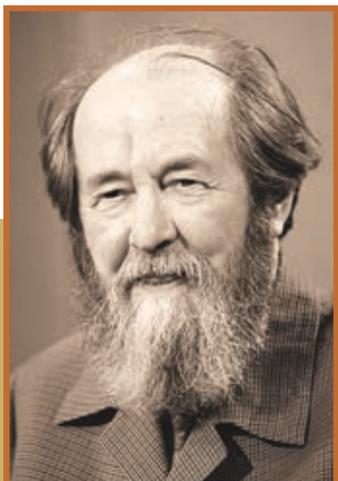
Неговата история е свързана с политическите процеси в Съветския съюз от средата на XX век. Творческият му талант се явява жертва на политическите борби между Изтока и Запада. В тази обстановка Борис Пастернак написва романа „Доктор Живаго“ (започнат още 20-те години), пресъздаващ съветската революционна и следреволюционна действителност. Предложението за неговото публикуване в списание „Новый мир“ е отхвърлено от редакцията. След „контрабандното“ му издаване в чужбина през 1957 г. и след като през 1958 г. е присъдена Нобелова награда за литература на Борис Пастернак, започва преследването на писателя от съветските власти. Той е заплашен, че ако отиде на награждаването, няма да му бъде позволено

Борис Пастернак

повторно влизане в Съветския съюз. Така частта на главния герой на романа се превръща и в част на самия Пастернак, който като поет е особено привързан към своята родина.

Първоначално той изпраща телеграма до Нобеловия комитет, в която казва: „Крайно благодарен, трогнат, горд, удивен, смутен.“ Само четири дни по-късно, заплашен с екстрадиране от СССР, той изпраща нова телеграма: „Вземайки под внимание значението, което се отдава на тази награда в обществото, към което принадлежа, трябва да отхвърля това незаслужено признание. Моля, не приемайте с обида доброволния ми отказ.“ Осъзнавайки политическата обстановка и обстоятелствата, при които писателят отказва международния приз, Шведската академия обявява: „Този отказ по никакъв начин не променя валидността на наградата. На Академията остава само със съжаление да обяви, че връчването ѝ не може да се състои.“ Атаките срещу писа-

Александр Солженицин

теля от страна на литературните и политическите кръгове не стихват до самата му смърт през 1960 г. Само 5 години по-късно се появява и първата екранизация на романия сюжет. Нобеловата награда е връчена на наследниците на Борис Пастернак след началото на Перестройката.

Международното отличие си остава обект на внимание от страна на съветските творци и стремежът към него не стихва. През 1965 г. покровителстваният от властта Михаил Шолохов получава престижния приз. Така нобеловата награда се явява и прославяща, и унищожаваща творците на Източния блок. Към нея съветските писатели се стремят като възможност за свободна творческа изява. Именно с тази цел към отличието отправя поглед и руският писател-дисидент Александър Солженицин. Годините преди номинирането му (пък и след това) той прекарва в постоянна борба срещу съветската творческа цензура. Неговите творби не получават признание в СССР и тяхното публикуване е дълго отлагано. До номинирането си той успява да подготви и издаде нелегално в чужбина „В първия кръг“ (1968) и „Раково отделение“ (1969). Това е съпътствано с изключването му от Съюза на съветските писатели. Последват репресии и той е принуден да се укрива. Удостояването му с Нобелова награда през 1970 г. дава нова светлина в опитите му да отхвърли цензурата в литературното творчество. При него, за разлика от Пастернак, не се стига до отказ от наградата, нито

моли за прошка съветските власти, но целенасочено използва положението си на нобелов лауреат за хуманизирането на съветското общество и извоюване на творческа свобода. След излизането на „Архипелаг ГУЛАГ“ във Франция през декември 1973 г., А. Солженицин е окончателно обявен за враг на СССР. Няколко месеца по-късно му е отнето съветското гражданство и той е депортиран в Западна Германия. Окончателното му реабилитиране настъпва през август 1990 г., когато е възстановено руското му гражданство. Четири години по-късно писателят се завръща в родината.

Без да се оспорва таланта на Пастернак и Солженицин, в тяхното номиниране и награждаване могат да се доловят и определени политически нотки. Така през 90-те години се появява хипотезата, че благодарение на влиянието на ЦРУ Пастернак бързо получава своето отличие. Литературният му талант обаче е безспорен и едва ли тази намеса, доколкото е реална, е била определяща за номинирането му. Литературата винаги е била общественно-ангажирана и успехът на влиянието ѝ в обществото, когато води до облагородяване на ценностите му, е доказателство за безспорния талант на литературните дейци. Въпреки това понякога политическите пристрастия оказват по-сериозна тежест. Това ясно проличава от отличаването в направление литература на една друга личност – Уинстън Чърчил.

Като пряк участник в тежък военен конфликт с милиони жертви и макар

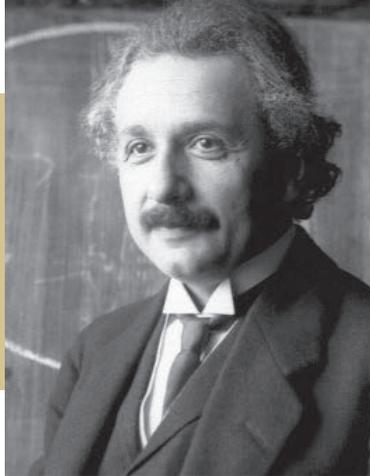
да е на страната на победителите, Чърчил не може да бъде номиниран за Нобелова награда за мир. Но освен на политическото и военното поле, той се проявява като художник и плодovit писател – автор на роман, биографична и мемоарна литература, както и на много исторически статии. Уинстън Чърчил е отличен с Нобелова награда за литература през 1953 г. „за неговото майсторство в историческото и биографично описание, както и за брилянтно ораторство в защитата на възвишени човешки ценности“. Тази номинация обаче среща и определени критики, тъй като в това време Чърчил е активен политик – за втори път министър-председател на Великобритания.

В политическия спектър попадат също и редица други държавници като Теодор Рузвелт, Угроу Уилсън, Ейсаку Сато, Лех Валенса, Михаил Горбачов, Джими Картър и други, които са удостоени с Нобелова награда за мир. Връчването на приза на Барак Обама, който е първият президент на САЩ от афро-американски произход, може да се приеме и като завършек на делото на един от най-популярните борци за човешки права на цветнокожите – Мартин Лутер Кинг. „Имам една мечта“ не е просто девиз на българска бира, а пламенни думи от речта, с която баптистият проповедник започва своя прочут поход към Вашингтон през 1963 г. Година по-късно той е удостоен с Нобелова награда за мир. Паметни остават думите му: „Аз съм така смел да вярвам, че навсякъде хо-

Мария Кюри

Алберт Айнщайн

рата могат да се хранят по три пъти на ден за своето тяло, да получават образование и култура за своя дух и чест, да имат равноправие и свобода за своята душа.” „Мечтая някой ден четирите ми малки деца да не бъдат определяни според цвета на кожата им, а според характера им.” Мартин Лутер Кинг е убит на 4 април 1968 г.

Нобеловите награди са доминирани предимно от мъжко присъствие. Въпреки това не малка е и ролята и значимостта на жените нобелистки. И тук първенец е Мария Кюри, която още в 1903 г. е удостоена с престижното отличие. Тя е и първият нобелов лауреат, който е двукратно удостоен. И макар само 5 процента от нобелистите да са жени, тяхното участие не бива да бъде подценявано или омаловажавано. Именно жените са носители на един твърде благороден и творчески заряд, който намира своите проявления в различни сфери. Не е случайно, че първият лауреат, канонизиран от Римокатолическата църква за блажен, е жена – Майка Тереза от Калкута. Тя е носител на Нобелова награда за мир за 1979 г. „за погетата работа в борбата за превъзможване на бедността и страданията, които

също представляват заплаха за мира”. Нейният девиз „Прави добро, каквото и да става...” е стимул за хиляди нейни последователи в цял свят.

Макар периодът на награждаване да е заложен според принципа „поне веднъж на пет години”, от самото си начало Нобеловите награди се превръщат в ежегодни. Разбира се има и време, когато призовете не са раздавани. Причина за това се явяват двата големи военни конфликта от първата половина на ХХ в. – Първата и Втората световна война. В някои направления има призови връчвания, но като цяло това е период на затишие. Интересен е фактът, че по време на Първата световна война е връчен и първият колективен приз – на Международния червен кръст – Награда за мир за 1917 г. Погобно е положението и по време на Втората световна война. Така през 1945 г. със задна дата е присъдена отново Нобелова награда за мир на Червения кръст за 1944 г. В следващите десетилетия много други международни хуманитарни организации получават престижното отличие – УНИЦЕФ, Върховен комисариат на ООН за бежанците, Международна организация за труда, Лекари без граници и др.

Лех Валенса

Михаил Горбачов,

Творческият и научен талант често пъти е съпътстван с особена оригиналност и неподправено чувство за хумор. Независимо от направлението, в което човек се развива, колкото повече задълбочава своите познания и чрез тях опознава света и закономерностите в него, толкова повече у някои хора се заражда един оригинален сатиричен мироглед. Най-типичен пример в това отношение е една личност, за която „Две неща са безгранични: Вселената и човешката глупост.

За Вселената все пак не е сигурен.” Алберт Айнщайн е носител на Нобелова награда за физика през 1921 г. За себе си казва, че е преживял две жени, две войни и Хитлер, но може би по-значим успех е неговото откритие, за което казва: „Ако моята теория за относителността се потвърди, немците ще кажат, че съм немец, а французите – че съм гражданин на света; но ако теорията ми бъде опровергана, французите ще ме обявят за немец, а немците – за евреин.”

Благодарение на чувството за хумор, но и не само чрез него, човек определя своя мироглед. Така например писателите чрез своя талант изграждат светове и образи, които да открият и представят най-съкровените и сакрални кътчета на човешката душа. По този начин често пъти ни показват една различна реалност, по-съвършена и по-добра, към която да се стремим. Но не само дарът на таланта може да открие високите измерения на хуманността. Това може да се постигне и чрез опита, чрез практикуването на доброто във всичките му измерения.

Опитността на Маїка Тереза в борбата с хуманитарната криза, с бедността и глада се изразява много ясно в нейни мисли изписани на стената на „Шишу Баван“ – Дом за деца в Калкута:

Хората са неразумни, алогични и егоцентрични. Обичай ги, каквото и да става. Ако правиш добро, ще те обвинят в егоизъм и задни мисли. Прави добро, каквото и да става. Ако успееш ще се сдобиеш с фалшиви приятели и истински врагове. Стреми се да успяваш, каквото и да става. Доброто, което правиш, ще бъде забравено утре. Прави добро каквото и да става. Честността и откровеността те правят уязвим. Бъди честен и откровен, каквото и да става. Онова, което си градил с години, може да бъде разрушено за една нощ. Продължавай да градиш, каквото и да става. Хората истински се нуждаят от помощ, но ще се нахвърлят върху теб, ако им помогнеш. Помагай им, каквото и да става. Дай но света най-доброто от себе си и той ще те отритне. Дай му го каквото и да става!

Една година преди смъртта си Алфред Нобел подписва своето завещание с идеята да бъдат учредени награди за хората, които със своите открития помагат на човечеството. Едва ли е съзнавал значението, което един ден ще имат тези призове. Едва ли си е представял колко хора ще се стремят към тези отличия. Факт е обаче, че вече 110 години Нобеловите награди са еталон за световни постижения в шест значими направления и че в определена степен предават световните тенденции в науката, литературното творчество и борбата за световен мир. От дистанцията на времето ние виждаме една галерия от личности, които са оставили значима следа в световната история чрез научните си постижения, но виждаме и примера, който те ни дават. Ако чрез динамита Алфред Нобел взривява материалните пространства и препятствия, то чрез учредените от него призове той ни показва взрива на човешката мисъл. Неслучайно Нобеловите награди се превръщат в индикатор за най-висшите научни постижения, литературни висини и за високите проявления на хуманността. ■

3826

Маргарита Друмева

прегръдки

УНИЦЕФ БЪЛГАРИЯ

УНИЦЕФ е Детският фонд на Организацията на Обединените Нации и част от голямото семейство на ООН. От 1946 година насам, УНИЦЕФ е водеща организация, работеща в полза на децата, представена в над 150 страни.

Всяко дете има право на възможно най-добър старт в живота, както и да му се даде възможност да развие пълния си потенциал. Децата не бива да умират по предотвратими причини и имат правото на здравеопазване и образование с най-висок стандарт. Крайно необходимо е всички деца да бъдат защитени от насилие, експлоатация и дискриминация. Защитата на правата на всяко дете и полагането на усилия за неговото благосъстояние е най-сигурният начин за премахване на бедността и изграждане на мир и сигурност в света. Децата са граждани на общностите и на обществата, в които живеят. Детският глас и мнение трябва да се чуят и вземат под внимание от всички.

„Когато си представяме бедността, традиционно я свързваме с образ на дете в отдалечено село. Днес, обаче, все повече и бедняшки квартали, се нареждат сред най-онеправданото и уязвимо население на света, лишено от най-основните услуги и от правото на благоденствие.“

Антони Лейк,
изпълнителен директор на УНИЦЕФ

Сигурно знаеш, по принцип, че има хиляди деца, които нямат дом и не знаят какво е презръдка. Всеки ден ги срещаме на улицата и понякога дори ни дотягат с присъствието си и просята си. Замислял ли си се някога, че си голям късметлия? Защото можеше да се случи така, че да те изоставят родителите ти още като пеленаче, да пораснеш на някакво ужасно място и никой да не те презръща. Можеше да смяташ, че просята е естественният начин на живот, че неходенето на училище е свобода, и победата в сбиванията между кварталните банди е смисълът на живота. Да, можеше това да се случи на теб. И когато се опиташ да заговориш някого, да четеш по хорските лица единствено отвращение, отхвърляне и досада. Можеше да гледат на теб като на ужасен и нетърпим проблем, можеше да умреш дете, без да познаеш радостта да си обичан, майчината нежност, ласката. И да раснеш с горчилката, че на никой не му пука за теб. И никой няма да те чуе, ако се опиташ да кажеш, че чувстваш в себе си сили да станеш писател, математик, лекар, да бъдеш полезен и част от живота, а не изхвърлен по периферията. Наистина си голям късметлия, защото това не се случва с теб. Ако само успеем да видим в очите на просячето от улицата собствените си очи в една друга паралелна реалност, може би няма никога да си позволим да отминем безучастни...

„ИЗПРАТИ ПРЕЗРЪДКА” на децата! – призовава УНИЦЕФ. Знаеш ли колко е важна презръдката за всяко дете? Установено е, че 8 презръдки на ден помагат на детето да расте здраво, а 12 – създават чувство на обич и щастие. Можеш да бъдеш съпричастен към съдбата на всяко нещастно дете – има стотици начини. Дори и само като изпратиш виртуална презръдка. Досега 3826 човека са направили това. А ти?

За УНИЦЕФ, световните и националните инициативи срещу детското отхвърляне, за равен достъп до образование и здравеопазване и защита правата на детето, разговаряме с г-жа Диана Вакарелска, програмен директор „Социална политика и планиране” в УНИЦЕФ, България.

Г-жо Вакарелска, буквално преди броени дни УНИЦЕФ публикува доклада „Положението на децата по света – 2012 година: децата в урбанизирания свят“, в който се говори за трагичното положение на стотици хиляди деца, лишени от достъп до образование, елементарни условия за живот и здравни грижи; деца, които живеят и работят на улицата в бедняшките квартали. Какви генерални стратегии, инициативи и програми се предприемат в световен мащаб и какво е мястото на УНИЦЕФ в тях?

Борбата с бедността и социалната изолация е основен световен приоритет, който заляга в стратегии и програми на много международни организации, както и в почти всички правителствени стратегии дори на най-развитите в икономическо отношение страни в света. Един важен стратегически документ, който се отнася за Европа и нашата част на света, това е стратегията „Европа 2020“, в която борбата с бедността, социалната изолация, детската бедност са заложени като приоритетни

области. Това е отразено и в Националната програма за реформи в България, където намаляването на детската бедност стои като една от стратегическите цели. Много важна световна инициатива и програма с изключително важно значение за работата на много международни организации, е основната водеща програма на ООН, включваща целите за развитието на хилядолетието, в кои-

 Знаеш ли колко е
 важна прегръдката
 за всяко дете?

то основният залегнал приоритет е намаляването на детската бедност, социалната изолация и детската смъртност, като в същото време цели увеличаване достъпа на всички деца до образование и здравеопазване и гарантиране на правата им.

Една от целите на хилядолетието е оцеляването на децата, наред с решението на проблеми, свързани с глада, образованието, неравенството, изключването, детската престъпност и пр. Реално постижима цел ли е в глобализираното световно общество да бъде даден равен старт за живот на децата?

Проследявайки как върви изпълнението на целите на хилядолетието (а ние приближаваме все по-бързо до 2015г.), е установено, че не всички цели ще бъдат изпълнени и реализирани в този период. Това не означава, че като общество и цивилизация ние не можем да гарантираме реално постигане на тази цел – да дадем реален равен старт, или по-скоро достатъчно добър старт за живота на децата по света. Според всички показатели и отчета на Световната банка детската бедност намалява в световен мащаб в абсолютни стойности. През последните години обаче се наблюдава един интересен феномен: най-много бедни хора (70%) са съсредоточени в средно развитите икономически страни, в страните със средни доходи. Това изисква промяна на програмите, политиките, подходите относно решаването на проблемите. И затова в доклада на Уницеф за положението на децата в урбанизирания свят се отбелязва, че докато доскоро бедността се свързваше със селата или малките населени места, с отдалечеността от градовете, сега по-голяма част от бедните деца живеят в квартали и гета в периферията на големите градове, които се характеризират с много лоши условия на живот и висока степен на бедност. Оцеляването на децата е свързано с намаляване на детската смъртност. Този показател също бележи напредък: в абсолютни стойности намалява смъртността на децата до 1 година. Според анализите на Световната банка,

ООН и различните агенции тази цел няма да бъде постигната, но въпреки това е отбелязан напредък. Необходимо са допълнителни финансираня за ваксинации срещу предотвратимите болести, които могат да предизвикат смърт, ако децата не се ваксинират, и по отношение профилактиката на пневмониите и груги болести, що се отнася до страните от развиващия се свят. Много добър резултат дават кампаниите за ваксиниране срещу дребна шарка, които изключително много са помогнали за намаляване на смъртността сред децата в развиващите се страни.

Друга цел е свързана с образованието на децата. Много страни, особено по-бедните, полагат изключителни усилия да гарантират основно образование на децата си, борят се за равнопоставеност в образованието между момчетата и момичетата, тъй като в много страни това е сериозен проблем, включително и в България през последните години. Има деца, които не се записват в училище вече, докато преди години сме имали 100% записваемост в първи клас, сега има деца, които изобщо не влизат в образователната система. Макар да са малко, трябва да се реагира навреме.

Член 6 от Конвенцията за правата на детето задължава държавите – страни по Конвенцията да „осигуряват в максимално възможна степен оцеляването и развитието на всяко дете“. Как ги задължава и има ли

контролен орган, който да следи дали държавите изпълняват задълженията си?

България е ратифицирала Конвенцията за правата на детето и като страна по нея, тя се е задължила да полага всички усилия законодателството да се приведе в съответствие със задълженията по конвенцията. Това задължава всички институции, които отговарят за оцеляването, развитието и благосъстоянието на детето, да изпълняват своите задължения спрямо осигуряване и гарантиране на тези права. Органът, който отговаря за мониторинга и наблюдава спазването на правата на децата, е Държавната агенция за закрила на детето; аз смятам, че тя много добре изпълнява задълженията си и по отношение на наистина много уязвимите деца. Наскоро тя излезе с един отличен доклад за нарушение на

права на деца в една институция, с много конкретни препоръки към всички институции, имащи пряко отношение към проблема. Друг важен орган за наблюдение спазването на правата на детето, това е офисът на Омбудсмана, който също има задължението да следи и да бъде посредник между обществото и държавата относно гарантиране на човешките права и правата на децата.

Конвенцията за правата на детето утвърждава правото му „да се ползва от най-високия достижим стандарт на здравословно състояние и от здравните услуги за лечение на заболяванията и за възстановяване на неговото здраве“. В същото време се отчита, че стотици хиляди деца нямат никакъв достъп до медицински услуги. Къде е тук противоречието?

Говорихме за това дали институциите изпълняват изискванията на конвенцията за правата на детето. Държавата е осигурила безплатен достъп на децата до здравните заведения – всяко дете има право на достъп до първична здравна грижа, до болнично лечение и възстановяване след това. Какво се получава обаче на практика? По данни на Здравната каса, 36 000 деца до 3 години в България нямат избран личен лекар. В някои случаи това се дължи на избора на техните родители, които имат

възможност да ги лекуват в частни здравни заведения. При друга група този факт е свързан с липса на здравна осигуровка на родителите. Здравно неосигурените лица в България са много и т.нар. социална неграмотност на родителите води до това те да не знаят, че техните деца имат право на безплатно здравно обслужване. Много родители не записват децата си, дори не търсят помощта на личен лекар и не получават осигурените от държавата ваксини, лечение и т.н. В повечето случаи тези хора прибягват до услугите на здравната система, когато детето е наистина в критично състояние и се нуждае от болнично лечение.

Друга причина: поради липсата на лични документи, лични карти у родителите, основно сред малцинствените групи – те нямат възможност да запишат детето си при личен лекар. В някои компактни ромски махали няма личен лекар, а хората нямат финансовата възможност да пътуват. Доколкото знаем, никога не е отказвано лечение на такива деца.

През 2010г. почти 8 млн. деца са починали преди навършване на 5 години. Какви са най-важните причини за тяхната смърт?

98% от тази висока детска смъртност се пада на развиващите се страни в Африка. Повечето от боле-

стите са предотвратими, има ваксини за тях, а основните причини са недохранване, пневмония, диария и малария, гребна шарка и пр. Затова Световната здравна организация, Уницеф и много други международни и национални структури се борят за предоставяне на адекватна подкрепа на тези страни, за да се намали и ограничи детската смъртност в рамките на допустимото.

Градските зони се населяват от разнородни групи, често емигрантски, както и от етнически малцинства. Вероятно мултикултуралистичните проблеми засягат и децата, които се раждат в тези условия?

Разбира се, децата винаги са засегнати от влиянието на средата, в която живеят и се развиват. Досега бедността се свързваше с отдалечеността на „малкото населено място“. В съвременния урбанизиран свят обаче повечето хора живеят в градовете, в сателитните квартали, които се създават около градовете, там се образуват гета, населявани от бедни хора, обикновено представители на малцинствените групи, които в повечето случаи нямат дори основни хигиенно-битови условия за да отглеждат децата си.

Какъв е ключът за „по-справедливи градове“? Включително и в България?

Когато говорим за по-справедливи градове, най-напред трябва да се направи оценка и анализ на проблемите, да видим какви са мащабите на бедността и какви са причините хората да емигрират и да живеят в тези ужасни условия на гетата. Трябва да се предприемат дейности, които да гарантират тяхното социално включване, но посредством директното участие на тези хора. Т.е. да видим какви са техните реални нужди наистина, а не какво ние смятаме, че са техните нужди. Естествено винаги при градското планиране тези квартали трябва да бъдат включени в изграждането на адекватна инфраструктура, да се осигури достъпна до услуги, включително здравни, образователни, социални. Тук не говорим само за гетата около градовете, а и за кварталите – понякога един градски квартал се счита за елитен,

В него има всичко, докато в други – улиците са разбити, училищата са в безобразно състояние, т.е. наистина трябва да се гарантира равнопоставеност по отношение достъпа до качествено образование, здравна грижа, до места за игра. Това трябва да се случи в България и в други части на света. Обединени в името на децата – това е, което трябва да се случи – всички институции, които отговарят за благосъстоянието, инфраструктурата, за създаването на услугите, трябва да бъдат обединени и да мислят по какъв начин равнопоставено да гарантират нормалния живот на всички деца.

УНИЦЕФ България се присъедини към международните усилия за подкрепа на децата в Хаити в началото на 2010г., инициира проекти за защита на децата, жертви на насилие, национална кампания за приемна грижа и много други. Разкажете ни повече за кампаниите и програмите на УНИЦЕФ в България.

„Хаити” беше много успешна наша кампания, дори ние бяхме изненадани от резултата, от съпричастността, която тази кампания създаде по отношение на едни хора към други хора. Отговорът на българския народ е желанието му да откликне на някой, който се намира в беда. Друга много успешна кампания е кампанията ни за приемната грижа. Тя е свързана с различни инициативи, с телевизионни

предавания – едно от предаванията на „Такъв е животът” беше посветено на приемната грижа. Успехът беше наистина много голям, понеже имахме след това 10 пъти увеличаване броя на приемните семейства. Много голям интерес беше предизвикан сред обществото по отношение на това кой може да бъде приемен родител, и като цяло имаше промяна на нагласите, разбиранията, на отношението. Разбира се, имаше хора, които подхождаха с недоверие, задаваха различни въпроси, но всъщност е важно да има дебат, за да се говори, обясни и разбере какво е да си приемен родител. Много бяха противниците и скептиците, които твърдяха, че българската култура не е подходяща, нашият бит е различен и обществото ни не може да приеме това да се грижи за чуждо дете, още повече да се грижи за ромски деца, които са изоставени от родителите си и са нежелани. Нищо подобно! Приемната грижа в обществото се развива много добре, има прекрасни приемни семейства, които отглеждат ромски деца. Така че прескочихме негативизма и успяхме да променим мисленето и мнението на много хора.

Друга много важна и изключително успешна е кампанията за закриване на домовете за деца, изоставени от родителите си. С първата „Великолепна шесторка” набирахме средства за закриването на дома в Могилино. Тогава имаше много скептици и от-

рицателно настроени хора, но успяхме не само да съберем средства и да закрием дома, но и променихме изцяло живота на тези деца и отношението към тях, мисленето на много хора – те не са чужовици, които трябва да бъдат скрити, изолирани и затворени, а са хора, едни от нас, които имат възможности и заслужават да ги развиват, да водят достоен живот. Имаше още един важен ефект от закриването на дома в Мозилино държавата осигури огромен финансов ресурс от средства на Европейските фондове и ще закрие всички институции за деца с увреждания, като ще се даде възможност на всички деца, които са живели при крайно лоши неблагоприятни условия, скрити в селата, да имат по-добро бъдеще и достоен живот.

След „Великолепната шесторка“², успяхме да закрием още един дом за бебета – дома в Шумен, също много успешна кампания, с голям отзвук в обществото. В момента изпълняваме тази програма, стартирахме с почти 150 деца в Шумен, през цялото време там постъпват нови деца, понеже изоставянето на деца не може да бъде спряно изведнъж и причините за това са много – структурни, икономически, социални и т.н., но в момента в дома има около 40 деца. Много от тях са се върнали при биологичните си родители или при роднини, дядо, баба, други са настанени в приемна грижа, друга

част са осиновени. Успяваме да предотвратяваме изоставянето още на ниво родилен дом, като се осигурява подкрепа за майките. Най-важният резултат от тези проекти са децата и онова, което се случва в техния живот – те имат условия да растат в семейство. Този успех ще бъде приложен в още 8 институции в страната, отново със средства на ЕС. Министертвото на образованието ще изпълнява тази амбициозна програма, ние работим с тях, за да могат нещата да протекат успешно, понеже никак не е лесно. Но сме убедени, че ще успеем, така, както успяхме с Мозилино, и това ще бъде краят на една епоха, която ще доведе до промяна в мислите и разбиранията на хората, че децата трябва да живеят в семейство. Човешките деца не са стаго, те не могат да живеят заедно, те са индивидуалности и трябва да имат възможност да развият своята индивидуалност, да бъдат обичани. Друга кампания – „За ранно детско развитие“. Концепцията за ранно детско развитие е много важна, но не достатъчно добре осъзната. Опитваме се да говорим за необходимост-

Прегръдкомър

0

изплатени прегръдки 2786

10000

та от грижа, внимание, разбиране за важността да се инвестира в ранното детство. Това означава отново, че всяко дете трябва да живее в семейство, което да му даде грижа и най-доброто за неговото развитие. За да може да се случи това обаче семействата имат нужда от подкрепа, съвети и това именно е нашата цел – да гарантираме, че всяко семейство ще получи необходимото, за да даде на своето дете най-доброто, на което е способно. Тук говорим за инвестиции в здравната и образователната сфера, за ранно учене, за подкрепа на родителите, когато има някаква липса в родителския капацитет и умения – има толкова млади родители, които се нуждаят от повече информация, знания, увереност за това как да дадат най-доброто за децата си. Това може да стане в „Работилници за родители”, те са отворени за всички, които имат нужда да знаят как да мотивират и подкрепят децата си, да получат отговори относно здравните грижи, храненето, физическото развитие – говорим за много малки деца, новородени бебета и дечица до 3 години.

Една друга кампания, която беше малко по-назад във времето, е превенцията за насилие в училище, в резултат на която беше създадена Националната телефонна линия за деца, жертви на насилие, която работи към Националната агенция за защита на детето и е изключително добър ресурс както в подкрепа на децата, така и за анализиране на много проблеми,

на които Държавната агенция след това реагира и на които базира бъдещите си политики.

Как България се отнася към „невидимите деца”, които имат интелектуални затруднения и се нуждаят от специални грижи? Какво е законодателството спрямо тези деца в другите европейски държави и как се съотнася то към българското законодателство?

Друга наша много успешна кампания е кампанията за „невидимите деца”, посветена на децата с увреждания, която имаше за цел да набере средства за изграждане на „Детски кът” в подкрепа на децата със СОП и техните семейства, така че те да могат да се грижат за децата вкъщи, да получават напътствия, грижа, помощ, включително психологични консултации и пр. Тази кампания изключително много привлече вниманието към тези деца и даде възможност за повече и по-добри дебати по отношение на техните права и техните нужди. Когато започнахме да работим в Могилино, една община в Русе трябваше да ни предостави сграда, в която да бъде разположен център за настаняване от семеен тип. И тогава гражданите се вдигнаха на бойкот и казаха, че не искат техните деца да виждат увредените деца, не желаят да се срещат с тях, имаше обидни гуми по адрес на децата с увреждания. Тогава общественото мнение нагледя над това, че всички деца имат права и ние сме длъжни да полагаме най-добрите грижи и да под-

крепяме най-уязвимите. Оттогава за децата с увреждания се говори много. Съществуват и са много силни регулаторни организации, които лобират много успешно за правата на децата с увреждания, включвайки правото им на социална закрила, социално подпомагане, образование, специфични здравни грижи, свързани с някои от техните проблеми. Такива организации са включени в Националния съвет за закрила на детето, участват в дискусии при разработване на стратегии и в новия проект за закона за детето има много текстове за това какво се предвижда в закрила на тези деца и най-вече на техните семейства. Целта е да се насърчават семействата, за да отглеждат децата си в семейна среда. В другите страни се осигурява именно такава подкрепа на семействата. Говорим за директно предоставени услуги, финансови помощи и най-вече да се дадат възможности за развитие на детския потенциал. Защото всяко дете, дори най-увреденото, има възможност да развие свои специфични умения – това трябва да се стимулира и натам трябва да се насочат усилията, да има възможности за рехабилитация, специализирана помощ. Имам наблюдения как в Холандия работят с много тежко увредени деца. Там специалистите казват, че дори само едно умение да има детето, трябва да се работи върху него, за да придобие умения на самостоятелност. И това трябва да се стимулира.

Щастливи сме, че има много застъпници за правата на тези деца, които следят инициативите да бъдат изпълнявани. Това са родителите на тези деца, които най-добре знаят какви са нуждите им.

Считате ли, че българското общество е достатъчно зряло да осъществи една мащабна програма, отнасяща се за повишаване качеството на живот на българските деца?

Да, естествено, мисля, че обществото ни е достатъчно зряло. Ние сме свидетели на това, че всички ставаме все по-отговорни, по-отворени за нови идеи и подходи, искащи и търсещи промяната. Нагласите спрямо децата се променят. В момента тече в медиите една дискусия относно противопоставянето на правата на родителите и правата на децата – кой има повече права и кой за кого и как се грижи, и базата, върху която стъпват противопоставящите се групи, е искането да дадат най-доброто на децата си, което ще гарантира неговото развитие, за да станат те пълноценни и достойни граждани. След като е налице тази дискусия и обществото е поставило този въпрос „на дневен ред“, значи, че е достатъчно зряло и работи много активно за такава промяна – да издигне приоритетите, свързани с децата, на едно много високо ниво.

Веждневието си по улиците срещаме много бездомни деца, които просят. Какво бихме могли да направим за тях като граждани, има ли институция, която е ангажирана да поеме грижата за тях или места, където бездомните деца могат да бъдат настанени?

Да, срещаме такива деца, за съжаление. Това е характеристика и на развития свят. Както вече споменах, най-бедните деца вече не живеят в развиващите се, а в развитите страни. Има много институции, които могат да помогнат, и най-важната от тях е семейството. Т.е. техните семейства са отговорни за това какво се случва с тези деца. Защо се е стигнало до там децата да отидат на улицата и да просят? Защото семействата са бедни или защото някой ги е принудил и е упражнил насилие върху тях? Или са избягали поради домашно насилие и няма къде да живеят, или са изоставени. Основното е да се види причината. След като вече детето е на улицата, МВР и полицията реагират, Държавната агенция и отделите за закрила на детето, има центрове за деца на улицата, където те временно биват настанявани. Това, което не е достатъчно развито и липсва, е превантивната работа, т.е. да не се стига дотам, че децата да излизат на улицата, да се оценят рисковете в такива семейства, за да може този феномен да бъде предотвратен.

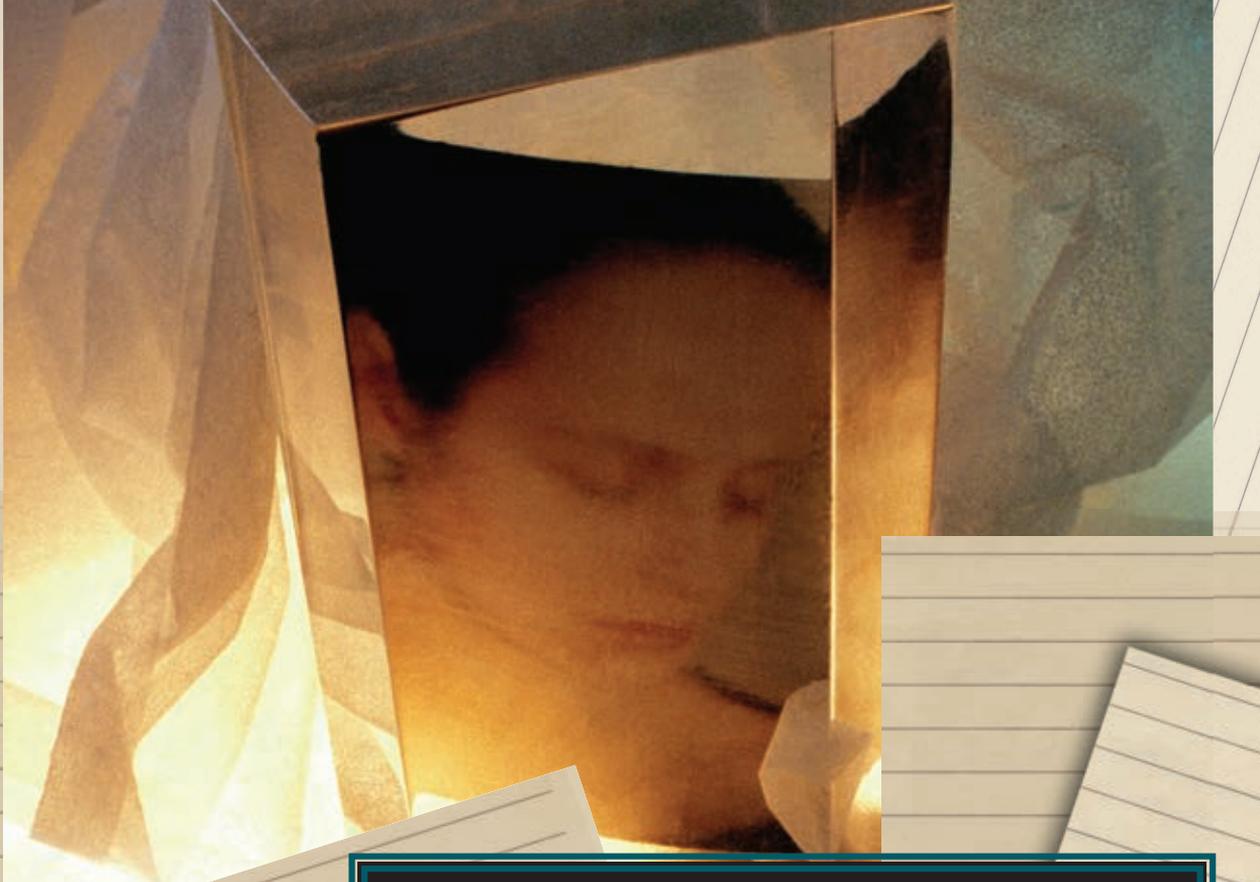
Това е свързано с по-общии проблеми като намаляване на бедността, превенция на насилието в семейството, със социалното включване на определени социални групи.

Колко е важна прегръдката за всяко дете?

Много е важна, най-важната е. Днес гледах снимка на две близначета в кувъз – едното е прегърнато другото. Снимани са от медицинската сестра, а случаят е такъв: раждат се 12 седмици преди термина и ги поставят в два отделни кувъза. Едното дете има сериозни проблеми с дишането, включен е апарат. Майката обаче настоява децата да бъдат сложени заедно в един кувъз и след съвсем кратко време едното близначе прехвърля ръчичката си и прегръща другото. След което дишането на другото близначе се нормализира. Така че е много важна прегръдката, дава много сили и спасява.

- Пух, какво е прегръдката?
- Това е целувката на сърцата, Прасчо!
- Сигурен ли си?
- Не, но съм готов да експериментирам ...
- Пух, как се пише ЛЮБОВ?
- Тя не се пише, Прасчо, чувства се!

Из „Мечо Пух“:

ПРАВОСЛАВНИЯТ ВЪЗГЛЕД ЗА ТЕХНОЛОГИЧНО ПОДПОМОГНАТОТО ЧОВЕШКО ВЪЗПРОИЗВЕЖДАНЕ (Асистирана репродукция)

*Във връзка
със спорове и
запитвания
относно църковното
становище по
проблемите на
асистираната
репродукция
публикуваме част
официалната
позиция на
Православната
църква в Гърция.*

*откъс от официално становище
на Свещения Синод на Еладската православна църква
2006 год.*

[ЕМБРИОНЪТ]

...

VI. STATUS И ПРИРОДА НА ЕМБРИОНА

Ембрионът има човешко начало и перспектива. Клетките му, генетичният му материал, морфологията и физиологията му са изцяло човешки. И способността му да се развие в един цялостен човек и в нищо друго, доказва човешката му битийност.

Една оплодена яйцеклетка не може повече да се оплоди повторно с друг сперматозоид. Характерността на новия човешки живот е определена безвъзвратно, оплождането е окончателно и невъзвратно.

Сперматозоидът е от бащата, а яйцеклетката от майката. В противоположност, ембрионът веднага след оплождането ѝ придобива собствена идентичност. Той принадлежи на родителите си като отговорност и задължение за обгрижването му – тъй като те са го искали и създали – но е независим като право да завърши развитието си.

Зиготата (първата клетка, която се развива от оплодената от сперматозоида яйцеклетка), ембрионът през първите дни, имплантираният ембрион, принципно всеки един ембрион или конкретно този през деветте месеца, новороденото бебе, малкото дете, младежът, зрелият индивид, възрастният, човекът през всичките стадии на развитието си има една и съща напълно човешка идентичност. От мига на зачатие ембрионът не е просто оплодена яйцеклетка, той е цялостен човек според идентичността и постоянното си усъвършенстване във фенотипния си израз и структура.

VII. ДУХОВНОТО СЪСТОЯНИЕ НА ЕМБРИОНА

Всичко гореизложено води до заключението, че началото на биологичния живот при човека е тъждествено на едно изключително и неповторимо в значението си събитие – раждането на една нова душа. Във всеки ембрион, заедно с клетъчното умножаване, характеризиращо уголемяването на тялото му, заедно с наследственото предаване на характеристиките, формиращи индивидуалността му, се извършва раждането и развитието на душата му. С душата си той ще премине от човешката обвивка в одеждата на божествеността, от времето – във вечността, от тленността – в нетлението, от естественото подобие на родителите си – в духовното подобие на Бога. В човешкия ембрион смирено се изобразява Богът.

Както завършването на телесната цялост на човека изисква многомесечна биологична подготовка – бременността, по аналогичен начин и постепенното изразяване на душата му е продължително. То започва със зачатие, за да завърши целостта си след това. Колкото повече напредва биологичното завършване на цялостта на човека, толкова повече нараства и степенята на изразяване на функциите на душата. Според св. Григорий Богослов, колкото тялото нараства и се усъвършенства, толкова повече се излива мъдростта, благоразумието и добродетелта на душата („Догматика”, „За душата”, PG 37: 453-454).

...

VIII. МОРАЛНИТЕ ПРАВА НА ЕМБРИОНА

От факта, че ембрионът е човек и индивидуалност в развитие, зависим живот, възникнал от волята на трима и неспособен да се поддържа и съхранява от самосебе си, със сигурност възникват и неговите права.

Първото е правото на човешка идентичност. Ембрионът има нравствено неотемлимо право да изявява собствена си идентичност и да развива личността си. Вместо ние да решаваме какво е и кому е, трябва да му дадем възможността да ни го открие той самият, да докаже че е човек и да изяви физическите и душевни белези, които го отличават и различават от всички останали хора. Това право трябва да се защитава и от науката, и от обществото.

Второто право е правото на живот. Естественото развитие на ембриона е това на всеки човек. Правото да живее трябва да му го признаваме, да го защитаваме и да го отстояваме. Ембрионът трябва да стигне до собственото му състояние на автономен живот с най-добрите възможни условия. Но и целта на съществуването му трябва да бъде само човешкият живот и никога експеримента (експериментални ембриони), наличие в остатъчно количество (излишни ембриони) или оставането в условия на замразяване (замразени ембриони). Фактът, че за хиляди ембриони топлото майчино място на развитие е заменено от ледената среда на инсталация за дълбоко замразяване и възможността за живот – от перспективата на експеримента и смъртта, е униже-

ние на човешкото достойнство и крещящо погазване на правото на живот.

Третото право е правото на вечност. Ембрионът има перспективата на безсмъртието, предопределено е от мига на зачатие то му да премине във вечния живот. Това право изразява правото на Бога да повтори Своя образ в човека.

IX. ПРОБЛЕМИТЕ

НА ИЗВЪНТЕЛЕСНОТО ОПОЛЖДАНЕ

От всичко казано досега ясно се вижда, че съвременните техники на извънтелесно оплождане съдържат такива нравствени и духовни параметри, които налагат на Църквата да проявява спрямо тях резервираност, основана на следните четири констатации:

а) Зачатието на човека, осъществено със съвременните техники, е асексуално, в смисъл, че е лишено от свещеността, защитеността и сигурността на съпружеското съвкупление. Човекът вече не се ражда физиологично, а се „произвежда“ изкуствено.

б) В противоположност на ембрионите и спермата, яйцеклетките много трудно се замразяват. Затова и обичайните практики използват масово предизвиканото изваждане на яйцеклетки, оплождането на които води до проблема на остатъчното количество и замразените ембриони.

в) Фактът, че оплождането става извън майчиното тяло и при отсъствие на родителите създава неограничен избор на неестествени и нравствено съмнителни оплождания с всичките тяхно свързани с тях проблеми.

[ЗАЧАТИЕТО]

г) Извънтелесното зачатие дава огромни възможности за предвнестелна генетична обработка и вмешателства в човешката природа с неочаквани и непредвидими последици.

Асексуалното зачатие лишава мига на психотелесното начало на човека от атмосферата на силната съпружеска любов и цялостното им психотелесно сливане. Законът Божий определя всеки човек да се ражда от любовен взрив, а не само от механично сливане на генетични клетки (гамети). Фактът, че човекът има „погарено от Бога битие“ не се хармонизира по никакъв начин с претенцията му той самият да определи начина на началото на своето съществуване, да откъсне сътворението на екзистенцията си от любовната връзка на родителите и да я програмира в медицински лаборатории със свои лични предпочитания и определения.

Пряко последицие на извънтелесното зачатие е създаването на остатъчно количество „излишни ембриони“. Църквата отхвърля това понятие, защото не може да приеме, че съществуват излишни хора, съдбата на които да се определя от някой трети. Всеки човек и следователно всеки ембрион има изключителността на личността си, свещеността на неповторимия образ Божий и необходимостта от общуването на другите с него.

Неправилно наречените „излишни ембриони“ се съхраняват в инсталации за дълбоко замразяване, било за бъдеща употреба, било за донорство на други „родители“, било за извършване на експерименти върху тях, било за да се ма-

нипулират в лаборатории за създаване на органи за нуждите на органното и тъканно присаждане, било накрая, за да се унищожат. Нито една от тези практики със сигурност няма да получи благословението на Църквата. Също така ембрионите, отделени от естествената бременност, остават за Православната антропология и богословие онеправдани. Всеки ембрион е образ Божий, на когото трябва да се даде и възможността за Негово уподобяване.

Замразяването на ембрионите се свързва и с други неразрешими проблеми. Например, колко е позволеното време за съхраняване на ембриони в замразено състояние и какво ще стане, в случай че заради развод, смърт, или по някаква друга причина, родителите не ги потърсят отново? По-добре ли е те да се унищожат или е по-добре да се давят на друга семейна двойка? И кой е упълномощен да избере от двете злини по-малката?

Извънтелесното зачатие съдържа и нововъзникнали възможности с неопределими нравствени и обществени последици. С него за пръв път се явиха на авансцената идеите за даряване на сперма и яйцеклетка, както и прибягването във възпроизводителните постижения към трета жена, като практически възможности. Нещо такова може да доведе до феномена на отслабване или дори и на отхвърляне на връзката родители – дете, или на неравносилитето на връзката на двамата родители с детето, тъй като единият от родителите е естествен родител, а другият заема мястото на баща или на майка, до вмъкването на „майка-носител“ в све-

[СУРОГАЦИЯТА]

баща или майка. В противоположност, случай на донорство на ембрион се явява подобен на този при класическото осиновяване.

В случаите, когато, за да се увеличат шансовете за успех, се извършва пренасяне на по-голямо количество ембриони често се явява фактът на множествената бременност. Прилаганото в тези случаи „намаляване на числото ембриони“ за

ощената връзка на генетичните родители с детето, до създаването на братя и сестри, непознаващи се помежду си, до опасността от създаване на кръвосмесителни връзки, поради анонимността на донорите и т.н. Всеки вид хетерологично оплождане, (извършено със сперма, яйцеклетка или ембрион от донор – трето лице за семейството б. прев.), всъщност предизвиква принизяване на смисъла на бащинството и майчинството, и тъй като се вмъква трето лице в свещения ход на човешкото възпроизводство, а следователно в тайнството на брака, Църквата не би трябвало да го възприема.

Случай, при който само единият от съпрузите участва биологично в раждането на детето е подобен на този с осиновяването, но с тази разлика, че единият от родителите е естествен родител, а другият заема мястото на

осигуряване на успешна бременност, всъщност представлява унищожаване на живи ембриони, което Църквата по никакъв начин не би могла да приеме.

Хетерологичното оплождане понякога се паралелизира с прелюбодеянието, обаче се различава от него по това, че не предпоставя извънсъпругеска любовна връзка, която е главната причина за характеризирането на прелюбодеянието като грях и нравствено отклонение. По тази причина Църквата би трябвало да запази своята резервираност към хетерологичното оплождане, но и да избягва упрекуването му като прелюбодеяние.

Възможността за бременност от носеща или заместваща майка може да има своята положителна страна, доколкото с любов служи на бременността, но тъй като развитата връзка с ембрио-

РАЖДАНЕ В НАПРЕДНАЛА ВЪЗРАСТ

на през бременността е същностна и неотделима част не само на майчинството, а и на ембрионалното развитие, от една страна продължителната връзка на майката-носител и детето онеправдава генетичните родители, а от друга прекъсването ѝ онеправдава и майката-носител, а във всички случаи се онеправдава детето. По тази причина, а и главно защото така се разстройва семейната сплотеност, Църквата е затруднена да приеме такова отклонение от естествения процес.

Извънтелесното зачатие дава възможност за детеродие и на безбрачната майка, но този факт трябва да се отхвърли, защото, и предполага раждане извън брака, и предвижда развитие на детето без баща.

В същата логична категория биха могли да се поставят и случаите на оплождаване със сперма на починал съпруг или на забременяване със замразен ембрион след смъртта на съпруга.

Същото важи и за детеродието при майките в напреднала възраст. Зачатие от такъв тип се съсредоточава в себелюбивото желание на майката да има дете, обаче предпоставките за обгрижване на развитието му са ограничени от самата природа. Това дете несъмнено ще донесе радостта от раждането си на своите родители, но самото то ще има много ограничена възможност да се наслади на техните естествени грижи, и може би никаква по време на младежкия му разцвет. Самите природни закони ограничават параметрите на развитие на един човек.

Детеродието при майките в напреднала възраст е късогледа, егоистично желание и онеправдава новороденото дете.

Изкуственото оплождаване дава възможност за детеродие и при хомосексуални двойки. Църквата ще трябва по всякакъв начин да се противопостави на това, защото то е не само просто природна аномалия, а и нравствено извращение със сигурни разрушителни последици за детето и непредвидими такива за обществото.

С приложението на извънтелесното оплождаване се свързва и предвнедрителния контрол. Когато предвнедрителният контрол е съпроводен с терапевтична или профилактична процедура той съответства на класическото медицинско разбиране. Обаче в тези случаи, които понастоящем са рядко срещани, но не са отделени от всички останали последици на извънтелесното оплождаване, когато изследванията са положителни, тоест, диагностицирани са генетични патологии, почти винаги се предприема прекъсване на бременността.

Още повече, че този контрол би могъл да доведе до избирането на някои характеристики на детето (например пол, цвят на косите или очите и т.н.), или дори и до унищожаването на ембриони с нежелани характеристики и следователно обслужва едно неприемливо разбиране на живота като целенасочено генетично сортиране.

[КЛОНИРАНЕТО]

По тези причини, макар че предвнедри- телният контрол е съвременен диагно- стичен метод, който е многообеща- ващ, Църквата трябва да запази своя- та ясна резервираност към него.

Възпроизводството чрез клониране отхвърля физиологичното зачатие. Всъщност то пренебрегва мъжкия пол, тъй като отхвърля участието и роля- та му в човешкото възпроизводство, а нахвърнява и участието на майката, понеже не се внася частта на нейния генетичен материал. Клонирането разтърсва равновесието на половете, по предпоставка нарушава светостта на личността и е повече оскърбление отколкото постижение на човека¹.

Микрооплождането е метод, подобря- ващ резултатите на технологична- та намеса във възпроизводството, но ограничаващ още повече ролята на физиологичния избор, който много пъти действа профилактично, понеже оплож- дането на яйцеклетката не става в среда на сперма с много сперматозои- ди, а с един предварително избран спер- матозоид.

Поради факта, че в настоящето сме безсилни предварително да диагности- цираме случайните генетични анома- лии в сперматозоидите, техният избор се извършва само по биологични крите- рии и има за резултат заменянето на природата с евтино създаване на ге-

нетично патологични ембриони, нещо, което вече е причина за нравствена резервираност към микрооплождането.

Всички тези практики, дори и не ви- наги с ясно изразен характер на це- ленасочено евгенично сортиране на човечеството, са такива в своите разбирания. Те не успяват да предот- вратят появата на увреждането, а обикновено унищожават човека с ув- реждане. Доколкото страданието не се отделя от страдащия, единстве- ният начин за преодоляването му се явява смъртта на страдащия в по- слабата, свещена и чувствителна фаза и израз на живота му. Унищожаването на патологичния ембрион се представя като прилагано „лечение“.

Изваждането на сливането на гаметите², тоест на зачатие, извън майчи- ното тяло, открива огромни възможно- сти за генетични манипулации, които могат да променят непоправимо човеш- кия вид и на биологична основа и като обществен израз, и които са в опасна степен неконтролируеми. Комбинаци- ята от слабото налагане на контро- лиращи механизми с големите възмож- ности за генетични манипулации може да приеме унищожителен характер за човечеството.

X. РОЛЯТА НА ТЕХНОЛОГИЯТА

Без съмнение съвременната техноло- гия има неизмерим принос в изследване- то на човешкото здраве и обещава още повече в тази насока. Този факт е осо- бенно Божие благословение за нашата

¹ По въпроса за „човешкото възпроизвеждане чрез клониране“, Свещеният Синод на Елагската православна църква има свое послание от 6-и октомври 2004 год. до Министър-председателя на Р. Гърция с резюмирано изложение на своята позиция и отправен апел от името на Църквата за категорична забрана на съответните експерименти (б. прев.).

² Генетичните клетки, сперматозоида за мъжа и яйцеклетката за жената.

епоха. Въпреки това, неразчетената ѝ употреба заплашва човека с лишаване от святост и крие в себе си опасността от неговото разглеждане като машина с резервни части и допълнителни „подобрения“.

Ако човек не внимава, не само ще ръководи, но и ще се ръководи от технологията. Той се очарова от нейните постижения, но и се поробва от тях. В името на свободата на научния и технологичен прогрес, той може да премахне собствената си свобода.

В мярката, в която използването на технологията и човешката намеса не само не нарушава свещения факт на човешкото оплождане, но напротив, го подпомага, то това е не само разрешено, а прекрасно и желано. Когато обаче се налага над естествения избор, разстройва семейния ред и сплотеност, нарушава хармонията на духовния и естествения закон и се опитва да замести Бога, технологичният прогрес не е постижение. Постигане е не само гениалното откриване на една нова революционна техника в практически огромните предели на генетичния механизъм, но и резултатното преодоляване на множеството проблеми (генетични, психологични, обществени, нравствени, икономически, правни и т.н.), които предизвиква неразумното ѝ използване, особено в областта на изкуственото оплождане.

Църквата не се страхува от промяната нито се противопоставя на новаторството и откритията, но тя по всякакъв начин отхвърля както неуважението към творението и човешка-

та личност, така и оскверняването на светостта на семейството. Оплождаването е свещена стъпка на живота, навлизането в която изисква почит и страх Божий.

XI. ИКОНОМИЧЕСКИ ИНТЕРЕСИ С ПСИХОЛОГИЧНИ ПОСЛЕДИЦИ

Новите техники на технологично подпомагане на възпроизводството често фалшифицират чистото желание на родителите да имат свое дете с неконтролируемите икономически интереси на лекари, клиници и институти (например: високата цена на зонотропните³ средства е възможната главна причина, поради която вземането на яйцеклетка вместо да става по естествения цикъл се прави чрез предизвиканото ѝ отделяне посредством приемането на скъпи хормонални субстанции). По тази причина, добре би било прибегването до тези техники да не става принудително или под влияние на психологичен натиск, произхождащ от лица с вероятни интереси.

Освен това, навлизането на идеята за донорството в практиката на пазарните механизми по вече толкова лесен и всъщност неконтролируем начин, носи опасността от дегенериране на свещеността на човешкото възпроизводство в икономическа обмяна, и на любовта – в търговски договор.

Методите на асистиранията репродукция се приложиха без естествено да можем предварително да знаем

³ Хормони, регулиращи развитието и функционирането на възпроизводителните органи (б. прев.).

ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ

настъпващите от тях психологични проблеми на така заченатите ембриони. Взе се предвид само желанието и нуждата на родителите, а не и на възможния отрицателен отзвук в душевността на децата. Това е пренебрегване на достойнството на ембрионалния живот. Сирачетата, осиновените деца, децата на разведените родители обикновено проявяват проблеми при приспособяването и при психологичното равновесие и хармония. Вероятността разнообразните приложения на извънтелесното зачатие, главно когато съдържат параметри на хетерологична процедура или донорство, да създадат човек със сродни или вродени психични смущения е друг неблагоприятен фактор за безрезервното приемане на извънтелесното зачатие.

Един пряко породен въпрос е, какво психологично влияние може да има фактът, че с развитието на генетичните технологии децата вече ще могат да узнават метода на своето зачатие и дали в него се включва и даряване на сперма или яйцеклетка? Вероятността едно такова дете да се сблъска с тежка криза на идентичността и в нейна проекция – на социализацията си е особено сериозна, главно в случаите когато разбере, че не е носител на генетичните характеристики на родителите си, или научи, че степента на сродство с гвамата му родители е различна, или че има две, или дори три възможни май-

ки и много други подобни. Проблеми от такъв вид придобиват особена сила, в случай, че настъпи разкъсване на семейното единство и предизвикват висящи въпроси от правно естество.

Съответстващи проблеми от психологичен характер могат да се проявят и при родителите, особено в случаите на хетерологично оплождаване, например – на отхвърлени родителски права и връзки, или при неуспех на методите на изкуствено възпроизвеждане – и на внезапното угасване на най-съкровени им надежди и очаквания.

XII. ЗАКОНОВА РАМКА

Обобщено казано, съвременната правна мисъл цели да приложи уравновесяване на международно гарантираните лични човешки права с общоприетите власти във всяка една страна. Напоследък в нашата родина (Гърция – б. прев.) бе гласуван един закон (№ 3089/2002 год.) за „медицинското подпомагане на човешкото възпроизвеждане“ и втори такъв, устройващ в подробности (работата на центрове за технологично подпомагане на възпроизводството, банки за съхраняване на гамети и ембриони и т.н.). Духът на първия закон, който всъщност се ангажира и се нарича от вдъхновителите си като „най-прогресивният“ в Европа, систематично и упорито отбягва да нарече ембриона с неговото име, а вместо това предпочита понятия като „генетичен материал“ и „оплодена яйцеклетка“, които очевидно са неясни, неточни, оскърбителни и неправилни. Този Закон с нищо не допринесе за пра-

[ЗАКОНЪТ]

вата и интересите на детето и приехетерологичното оплождане в разнобразните му форми. Този Закон възприехетеродието на безбрачните жени, на безбрачно съжителстващите, както и това със сперма на починал съпруг и въведе практиката на „допълнителното майчинство“. Този Закон разреши експериментирането с човешки ембриони, и въпреки обществено изразените резерви и възражения на Църквата, всъщност пренебрегна институцията на брака, отслаби семейната връзка и промени характера на семейната етика.

Понеже в технологично подпомогнатото възпроизвеждане основният извор на сблъсъка на интереси се намира между родители и ембриони, а ембрионите не могат да отстояват правата си или да изразят волята си, възможността от узаконяване на беззакония е такава, че налага на Църквата въздържание и резервираност.

Същевременно, невъзможността от правна гледна точка точно да се предвиди наследствения status и биологичната перспектива на ембрионите в случай на смърт на родителите преди имплантирането им, или трудното определяне на упълномощаването с родителски права над замразените ембриони в случай на развод, са показатели за комплицираността и трудността на предизвиканите проблеми, които накрая се разрешават само с унищожаването на ембрионите, нещо което естествено е неприемливо за Църквата.

Абсолютно е необходимо поставянето на конкретна законодателна рамка, улесняваща и закриваща приложението

на основните форми на изкуственото оплождане, но на основата на принципите на биоетиката и геонтологията. По този въпрос позицията на Църквата е съвременна и съществена. Ето защо нейният вече подготвен текст на конкретни законодателни постановления и предложения трябва при всеки удобен случай да се популяризира и отстоява, при положение, че предложенията ѝ не са теоретични и извънпрактични постановки, а се прилагат, частично или цялостно, в почти всички европейски държави.

XIII. ДУХОВНА ПОЗИЦИЯ

Църквата приема и болката, и болестта, и уврежданията в рамката на праточеското човешко грехопадение. Същевременно обаче тя уважава медицината. Като благославя всяко нравствено приемливо медицинско усилие за тяхното преодоляване, окончателния резултат на всеки конкретен случай тя поверява на любовта Божия към всеки един човек. В резюме мнението ѝ по въпроса се намира в 38-а глава на книгата Премъдрост на Исуса син Сирахов: „Синко, в болестта си не пренебрегвай (лекарите и лекарствата), а се моли Господу, и Той ще те изцели“ (стих 9). Всичко ще се преодолее с търпение, смирение и вяра. Църквата не разграничава изпитанията от Божията любов, а ги разглежда като причини на спасението, като възможности за осветяване. Въпросите на биоетиката и следователно на технологично подпомогнатото възпроизвеждане, не се приключват от Църквата с готова анатема, а всъщност

тя ги оставя отворени, като същеременно посочва и очертава нравственото им разглеждане. Това което Църквата предлага не е всеобхватно налагане на волята Божия, а възможността всеки един от нас сам да Го познае в живота си.

Църквата разглежда раждането на всеки човек поставено в рамката на тайнството на брака. Затова според нейните разбирания мистерията на човешкото начало се извършва в атмосферата на моногамност, взаимна любов и благословение, в тайнството на брачното съвкупление, на сливането в „една плът“ (Еф. 5:31). Зачатието, извършено в лаборатория извън самото майчино тяло и с действие, различно от съпружеското съвкупление, при всички случаи губи благодатния си характер.

XIV. ПРЕДЛОЖЕНИЯТА НА ЦЪРКВАТА

Увенчаването на човека не се извършва само с детеродието, а и без него. Църквата благославя детеродието, същеременно обаче разглежда и брака без деца като цялостен. Биологичната стерилност може да стане причина на богата духовна плодовитост за съпрузите, ако със смирение приемат волята Божия в живота си. И напротив, когато желанието да имат деца стане непреклонна воля, се проявява духовна незрялост.

Още повече, Църквата би трябвало да упражнява своето влияние така, че погрешните обществени разбирания за стерилността да се преодолеят и безочливия натиск на социалната среда върху бездетните семейства да се ограничи в максимално възможна степен. Главното обаче е, самите съпрузи,

сблъскали се с този проблем, да разберат, че една недостатъчност в един дял на живота, колкото и жизнено важен да е той, обикновено се съпровожда от богати възможности в други, които очакват своето изпълнение. Нашето щастие и реализация не се изпълняват с насилие над природата или с непреклонността на волята ни, а с реализиране на възможностите ни.

Проблемът на безплодието на някои съпрузи би могъл да се преодолее с най-прекрасното му решение – осиновяването. Църквата би трябвало по всякакъв начин да предлага заздравяването, развиването и улесняването на института на осиновяването. По този начин се лекуват и съществуващите грами, и се ограничава опасността от неуспешна бременност, и се подчинява човешката воля на логиката на любовта.

Една идея, нуждаеща се от по-нататъшно развитие, би могла да бъде: в случаите на генетична неспособност на съпрузите, вместо осиновяване, да се предложи осиновяване и бременност с „излишните ембриони“, с неизвестен на родителите произход. По този начин и някои ембриони ще се спасят, и майката ще изживее връзката на бременността с детето, а и детето, което ще се роди, ще има чувството, че е повече родствено към родителите си и по-малко плод на осиновяване. Възможността за проблем тук възниква от обърканата биологична идентичност на детето, нещо, което не важи в случаите на класическо осиновяване.

(със съкращения)

Превод: Владимир Петров

pravoslavie.bg

